

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΤΟΣ 31ov

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1968

ΑΡΙΘ. 294

ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΓΕΓΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευαν τοῦ θέματος τούτου, τῶν σχέσεων δηλαδὴ Θρησκείας καὶ Ἐπιστήμης πρὸς τὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων τοῦ Λονδίνου μοὶ παρέσχε ὁ πρό τινων ἡμερῶν διοργανωθείς ἐν Ἀθήναις ἑορτασμός ἐπὶ τῇ τριακονταετίᾳ τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τούτου ἐγράφησαν σοβαρὰ ἄρθρα, περιγραφικὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ὄργανισμοῦ τούτου, δείγμα τῆς ὁποίας ἀξιόλογον εἶναι καὶ ἡ πρὸ εἰκοσαετίας κυκλοφορήσασα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τοὺς διανοουμένους Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς «Διακήρυξις», ἡ ὁποία ἐθεωρήθη καὶ εἶναι τὸ ἀξιολογώτερον ἔγγραφο τῶν νεωτέρων χρόνων ποῦ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸν κόσμον.

Ἡ «Διακήρυξις» αὕτη ἀπτεται ἐνὸς θέματος τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάλυσις προεκάλεσε σχόλια εὐμενέστατα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν πρωτοβουλίαν καὶ εὐρύνοιαν ἀπὸ μέρους Ἐπιστημόνων καὶ Φιλοσόφων καὶ Λογοτεχνῶν καὶ ἄλλων διανοουμένων μέχρι σημείου ποῦ ὁ Γάλλος *Leconte du Nouy*, βιολόγος χημικός, διευθυντῆς τοῦ ἐργοστασίου *Pasteur*, συνεργάτης τοῦ παγκοσμίου γνωστοῦ *Alexis Carrel*, νὰ γράψῃ ὅτι «εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τοιαύτης

σημασίας ἔγγραφο ἐπρόκειτο νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεπήδησεν εἰς τὸ παρελθὸν ὁ τεχνικὸς καὶ πνευματικὸς πολιτισμός».

Ὡς γνωστόν, ἡ ἀθειστικὴ κίνησις, ὡς θεωρητικὸν θεμέλιον τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστῶτων, Δεξιῶν καὶ Ἀριστερῶν, τοῦ Φασισμοῦ δηλαδὴ καὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ, ἐπέδρασεν ἀρνητικῶς εἰς διαφόρους χώρας μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ Ἑλλάς. Πολλοὶ νέοι καὶ ἠλικιωμένοι θαυμάζοντες τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας καὶ ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τῆς εὐρύτατα διαδεδομένης θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ Ὀλισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ κομμουνιστικὴ θεωρία εἶχε καὶ ἔχει μέσον κοσμοθεωρητικῆς προπαγάνδας, ἔγραψαν ὅλως ἀκρίτως καὶ κατὰ τρόπον περιφρονητικὸν διὰ τὰς πνευματικὰς ἐπιδόσεις τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν παράδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπηρεάσαντες μικροὺς καὶ μεγάλους κατὰ τρόπον ποῦ ἐδημιούργησαν σύγχυσιν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Τοῦτο κυρίως ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ἄνδρες φωτισμένοι, ὡς οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν *Μαρίνος Γερούλανος*, χειρουργὸς ἰατρός, *Σταῦρος Πλακίδης*, ἀστρονόμος καὶ Ἀλέξ. *Τσιριντάνης*, νομικός, μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιμ. *Σεραφεῖμ Παπακόστα* ἴδρυσαν τὴν «Χριστιανικὴν Ἐνωσιν Ἐπιστημόνων», ἡ ὁποία ἐξέδωκε τὸ *Περιο-*

(*) Διάλεξις πρὸς τὴν Ἑταιρίαν τῶν Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων τοῦ Λονδίνου γενομένην τὴν 27 Ἰουνίου 1968.

δικόν «'Ακτίνες», τὸ ὁποῖον μέχρι σήμερον κυκλοφορεῖ κατὰ μῆνα ἀκτινοβολοῦν τὴν λάμπιν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς καὶ παγκοσμίου χριστιανικῆς διανοήσεως. Καρπὸς τῆς συνεργασίας τῶν ἐπιστημόνων τούτων ἦτο καὶ ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσεως ποῦ ἐφαίνετο ἔκδηλος εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν διανόησιν. Εἰς ἀντίρροπον καὶ θεραπείαν τῆς κρίσεως ἐκυκλοφόρησαν τὴν «Διακήρυξιν» τὴν ὁποίαν, ὡς ἀνέφερον εἰς πρόσφατον ἄρθρον τοῦ ὁ καθηγητῆς κ. Σ. Πλακίδης, ὑπέγραψαν 222 Ἕλληνες ἐπιστήμονες καὶ πολυάριθμοι διανοούμενοι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, τεσσαράκοντα καὶ πέντε τῶν ὁποίων τὰς εὐμενεῖς κρίσεις ἀνέγνωσα πρὸς μεγίστην μου ἱκανοποίησιν.

★

Τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τοῦ περιφήμου τούτου ἐγγράφου δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἐξῆς:

1) Τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαρτᾶται κατὰ πρῶτον λόγον ἀπὸ τὴν ὀρθὴν καὶ ἀκλόνητον πνευματικὴν θεμελίωσιν τῆς ζωῆς.

2) Πνευματικὴ θεμελίωσις εἶναι ἀδύνατος ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν χρησιμοποίησιν τὸν θησαυρὸν τῶν ἀξίων τὰς ὁποίας τοῦ προσφέρει ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ.

3) Ἡ ἄρνησις τῶν ἀξίων τούτων ἀντιτίθεται πρὸς τὰ συμπεράσματα τῆς κριτικῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῶν μεγάλων θασικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον προβλημάτων καὶ δὴ ἀντιτίθεται εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῆς διεξαγομένης μετὰ αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν μέθοδον.

4) Τόσον εἰς τὰς φυσιολογικὰς καὶ βιολογικὰς καὶ λοιπὰς ἐπιστήμας ἡ ἔρευνα ἔδειξε ὅτι ἡ προσπάθεια νὰ φανῇ ἡ Ἐπιστήμη διαψεῦδουσα τὴν χριστιανικὴν πίστιν δὲν ἔχει ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα. Δι' αὐτὸ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀναμιγνύῃ τὴν ἐπιστήμην μετὰ ἄλ-

λα μεταφυσικὰ ζητήματα καὶ νὰ χρησιμοποιῇ τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης διὰ νὰ στηρίξῃ πολεμικὴν κατὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

5) Ἡ σειρά τῶν ἀπογοητεύσεων, ποῦ χαρακτηρίζει τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης προϋποθέτει ζωὴν διαπεποτισμένην ἀπὸ τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς ὁποίας οἰκοδομεῖται ὁ Χριστιανισμός. Ἡ ἀγωγή δὲ καὶ ἡ μόρφωσις ποῦ ἀγνοεῖ καὶ δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν ἀξίων ὁδηγεῖ εἰς ἀποτυχίαν, πνευματικὸν ὑποσιτισμὸν καὶ ἠθικὴν ἀναρχίαν.

Τὰς ἀρχὰς αὐτῆς τῆς Διακηρύξεως τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων ἐμελέτησαν πολλοὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἔπραττε ἀδίκημα ἐάν τις ἠρνεῖτο τὴν σπουδαίαν ἐπίδρασιν τὴν ὁποίαν ἐξήσκησεν. Ἀπόδειξις ἡ πνευματικὴ συγκομιδὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀνταπόκρισις τὴν ὁποίαν εὗρεν ἡ Διακήρυξις αὐτὴ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ἐχων λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὴν κίνησιν ποῦ ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 30ῆς ἐπετείου τῆς ἰδρύσεως τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» ἐσκέφθην ὅτι ἔχει θέσιν δι' ἀλεξίς πρὸς τὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων τοῦ Λονδίνου μετὰ θέμα: «Τὸ Ἐπιστημονικὸν Γεγονὸς καὶ ἡ Θρησκεία».

★

Εἶναι κοινὴ ἀντίληψις ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος μετεμόρφωσε τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν καὶ ἐπηρέασε τὴν πορείαν τοῦ Πολιτισμοῦ. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κάμωμεν βῆμα χωρὶς νὰ συναντήσωμεν μηχανικὰ ἐπιτεύγματα ποῦ εἶναι προϊόντα τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἐρεύνης. Αἱ ἐπιτυχίαι αἱ φαινόμεναι εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν προϊόντων τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας εἶναι τὰ πλέον εὐγλωττα δειγμάτια τῆς πορείας καὶ τῶν μορφῶν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Κατάπληκτοι πολλοὶ ἐκ τῶν δυνάμεων μετὰ τὰς ὁποίας ἐπλούτισε τὸν ἄνθρωπον ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη ἐσχη-

μάτισαν αντίληψεις εις τὰς ὁποίας φαίνεται τάσις μειώσεως τοῦ σεβασμοῦ των πρὸς τὴν θρησκευτικὴν των κληρονομίαν.

Εἶναι ἀναμφισθητῶς ἀληθὲς ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας ἐκαλλιέργησε τὴν ἀνθρωπίνην κρίσιν, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσε ὥστε νὰ λάβῃ κατεύθυνσιν πρὸς τὸν κοσμικισμόν (secularism) καὶ νὰ ἀποκτήσῃ στοιχεῖα ὑποψίας ὡς πρὸς τὸ κύρος τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ιδεωδῶν καὶ τῆς λατρευτικῆς πείρας. Ἡ τάσις αὕτη ἀντεμετωπίσθη μὲ πολῦτομον φιλολογίαν ἐν τῇ ὁποίᾳ διάφοροι συγγραφεῖς προσεπάθησαν νὰ φέρουν εἰς συμβιβασμόν τὰς ἀπόψεις τῆς ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, καὶ νὰ ἐπιτύχουν ὕψειν τῆς παρατηρουμένης ἐκατέρωθεν ὑποψίας ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἐχθρότητος.

Ὁ συμβιβασμὸς θρησκείας καὶ Ἐπιστήμης δὲν εἶναι προσπάθεια νέα ἐπινοηθεῖσα εἰς τὴν ἐποχὴν μας. Χριστιανοὶ διανοοῦμενοι κάθε αἰῶνος ἐπεχείρησαν νὰ ἐπανεκθέσουν καὶ ἐπαναξιολογήσουν τὰς ἀπόψεις των ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν παρουσιαζόμενην σύνθεσιν τῶν νέων ιδεῶν πού ἀποτελοῦν τὴν νέαν γνῶσιν. Αὐτὸ ἀκριθῶς ἔκαμαν εἰς τὰς ἡμέρας των ἄνδρες τῆς περιωπῆς καὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς νοητικῆς δυνάμεως, ὡς ἦσαν ὁ Ὁριγένης, ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Ἅγιος Φώτιος, ὁ Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός, ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκουάτης, ὁ Καρτέσιος, ὁ Leibnitz, ὁ Berkeley, ὁ Whitehead, ὁ Bergson, ὁ Alexis Carrel, ὁ Le Comte du Nouy, ὁ Teilhard de Chardin καὶ ἄλλοι.

Εἶναι ἐπομένως πρόπον καὶ ὀρθὸν χριστιανοὶ ὡς τὰ μέλη τῆς Ἑταιρίας Ἑλλήνων Ἐπιστημόνων τῆς Μ. Βρετανίας νὰ συμμετέχητε εἰς συζήτησιν καὶ ἔρευναν τῶν ἀξιῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τρόπον καὶ μὲ ὄρους γνωστούς καὶ δεκτούς ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης.

Πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκεῖνοι πού κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνέλαβον τὸ ἔργον καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ἐκπροσωπήσεως ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς Ἐπιστήμης καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς θρησκείας, ἔπεσαν εἰς λάθη. Εἰς τὰς παρατηρήσεις των ἐφάνησαν ἄκριτοι καὶ δὲν ἐδικαίωσαν πλήρως μῆτε τὴν θρησκείαν, μῆτε τὴν ἐπιστήμην. Ἔδειξαν ἔλλειψιν κατανοήσεως πραγματικῆς τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἢ καὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀξιῶν τῆς θρησκείας. Μερικοὶ διετύπωσαν τὰς ἀπόψεις των χρησιμοποιοῦντες σύνθεσιν λεξιλογίου πού ἴσως μῆτε ὁ Ἄριστοτέλης, μῆτε ὁ Einstein θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐνοήσουν.

Δὲν θὰ χρησιμοποιήσω ἐπομένως ὀρολογίαν ἢ ὁποία θὰ συγχύσῃ ἢ θὰ δυσκολεύσῃ τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσουν τὴν σειρὰν τῶν σκέψεών μου. Γνωρίζω ἄλλως τε ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενοι μὲ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων ἐπιστήμης καὶ θρησκείας δὲν ζητοῦν νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὴν γονιμότητα τῆς φαντασίας καὶ τῆς λεξιλογικῆς ποικιλίας καὶ ἐφευρετικότητος τοῦ ὀμιλητοῦ, ὅσον εἰς τὴν πρόσληψιν καὶ εὗρεσιν σταθερᾶς καὶ χρησίμου θάσεως πρὸς συσχέτισιν τῶν ἀπόψεων θρησκείας καὶ ἐπιστήμης.

Ἐπὶ πλέον θὰ ἔδει νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ κοινὴ γνῶσις τῶν θεμάτων τῆς θρησκείας καὶ ἐπιστήμης εἶναι πολὺ περιορισμένη εἰς τὸν σύγχρονον σκεπτόμενον ἄνθρωπον καὶ διὰ τοῦτο εἶναι γεγονός ὅτι πολλοὶ πού ἐκτιμοῦν τὴν ἐπιστήμην ἔχουν ἀποκτήσει τὴν συνήθειαν ἢ τὴν κλίσιν νὰ μὴ ἐμπιστεύωνται καὶ ἔτι πλέον νὰ ἐκδηλώνουν ἕνα εἶδος μίσους πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τοῦτο θεβαίως ὀφείλεται κατὰ μέρος εἰς τὴν ἀγνοίαν τῆς πραγματικῆς ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας. Τὸ παλαιὸν ἐπομένως πρόβλημα τῶν σχέσεων θρησκείας καὶ Ἐπιστήμης φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶναι τεχνικὸν ἢ ἀφηρημένον. Εἶναι τὸ πρόβλημα πού ἐπηρεάζει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὀλοκληρωμένης καὶ ὑγιοῦς ὀντότητος. Εἶναι τὸ πρόβλημα τοῦ πο-

λιτισμού μας πού πρέπει νά ἔχη ἀσφα-
λή καί συγκεντρωμένη κατεύθυνσι
πρός τήν ἀληθῆ πρόοδο, πρὸς τήν ἀ-
ληθῆ ζωὴν.

★

Ἐχει πολλαχόθεν ὑποστηριχθῆ ὅτι
θρησκεία καί ἐπιστήμη εἶναι δύο κύ-
κλοι ἢ σχολαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν διαφο-
ρετικὸν κέντρον καί ἀντικείμενον ἐνδι-
αφέροντος. Τὸ ζήτημα ὁμῶς εἶναι: Ὑ-
πάρχει τρόπος καί ἐλπίς συσχέτισεως
αὐτῶν; Ἡ ἀπάντησις εἶναι: Μάλιστα.
Διότι καί αἱ δύο κινοῦνται ἐντὸς τοῦ
ἀνθρώπου καί θυθομετροῦν καί ἐρευ-
νοῦν τὸν ἄνθρωπον καί χρησιμοποιοῦν
τὰς ἰδίας νοητικὰς λειτουργίας καί τὰς
ἰδίας φυσικὰς θάσεις. Καί αἱ δύο εἶναι
προσπάθειαι πού ζητοῦν νά ἰκανοποι-
ήσουν τὴν ἀνθρωπίνην περιέργειαν. Καί
αἱ δύο εἶναι τύποι ἐρευνητικοὶ καί ἔ-
χουν ὡς τέρμα των ἀντίληψιν τινα πε-
ρὶ τῆς ἀληθείας καίτοι ζητοῦν αὐτὴν μὲ
μέθοδον καί τρόπον διάφορον. Καί αἱ
δύο χαρακτηρίζονται ἀπὸ μίαν ἀξιοθαύ-
μαστον ταπεινώσιν εἰς τὴν κατεύθυνσιν
των πρὸς τὸ τέρμα των. Καί εἶναι αὐ-
τὴ ἡ ταπεινόφρων ἐρευνητικότης πού
δικαιῶς ἀναγνωρίζεται ὡς σημεῖον
συναντήσεως καί τῶν δύο, σημεῖον τὸ
ὅποιον δύναται τις νά ἐκλάβῃ ὡς τὴν
θάσιν πού ὑπόσχεται συνεννόησιν τῶν
θρησκευομένων καί τῶν ἐπιστημόνων
ὡς μελῶν τοῦ ἰδίου λαοῦ εἰς τὴν ἐπιδί-
ωξιν συμφωνίας πρὸς περιφρούρησιν
τῆς ἀκεραιότητος τοῦ περιεχομένου
καί τῆς θρησκείας καί τῆς ἐπιστήμης.

Διὰ νά προχωρήσωμεν εἰσχωροῦντες
ἐντὸς τῶν δύο κύκλων τῆς θρησκείας
καί τῆς ἐπιστήμης πρέπει νά διακρίνω-
μεν τὰς μεθόδους τῆς ἐρεύνης αὐτῶν.
Πρέπει νά συλλάθωμεν τὸν τρόπον μὲ
τὸν ὅποιον γνωρίζει καί μανθάνει ὁ
ἐπιστήμων καί τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποι-
ον πλησιάζει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύ-
νης του ὁ θεολόγος καί ὁ φιλόσοφος.

Ὁ ἐπιστήμων κυρίως ἀσχολεῖται μὲ
τὴν ὕλικήν πραγματικότητα. Ἐρευνᾷ
τὰ ὕλικά φαινόμενα καί ἐξετάζει τὰ
φυσικὰ γεγονότα, συσχέτιζει τὰς δια-

φόρους ἐναλλαγὰς τῶν μορφῶν, δια-
μορφώνει ὑποθέσεις καί θεωρίας περὶ
αὐτῶν. Εἶναι ἀδύνατον ὁ ἐπιστήμων νά
ἀποφύγῃ καί νά ἀπομακρυνθῆ ἐν τῇ
πορείᾳ τῆς ἐρεύνης του ἀπὸ τὴν ὑπό-
θεσιν καί τὴν θεωρίαν, ἡ ὁποία προη-
γεῖται τοῦ πειραματισμοῦ καί τῆς δο-
κιμῆς. Ἄλλ' ἡ κυριωτέρα ἐπιδιώξις τοῦ
ἐπιστήμονος εἶναι νά περιγράψῃ τὸ
«π ὦ ς» τῆς φύσεως καί τῆς τάξεως
τῶν πραγμάτων.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ φυσιολόγος μᾶς λέ-
γει «π ὦ ς» τὰ ἠλεκτρόνια, τὰ άτο-
μα καί ἡ θαρύτης ἐργάζονται. Ὁ βιο-
λόγος μᾶς λέγει «π ὦ ς» τὰ κύττα-
ρα καί τὰ χρωμόσωμα ἐναλλάσσονται
καί μεταμορφοῦνται εἰς τὰς σειρὰς
τῶν μεταβολισμῶν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν
ὁποίων εὐρίσκεται τὸ θαῦμα τῆς δια-
τηρήσεως τῆς μορφῆς τῶν διαφορῶν
ζωϊκῶν εἰδῶν. Ὁ κοινωνιολόγος μᾶς
λέγει «π ὦ ς» τὰ ἦθη καί αἱ συνή-
θειαι καί αἱ κρίσεις τῶν ἀνθρώπων δι-
αμορφοῦνται καί πολλακίς συντελοῦν
εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐπαναστατικῶν κι-
νήσεων πού ἀλλάζουν τὴν κατεύθυνσιν
τῆς ἱστορίας. Ὁ νομολόγος μᾶς λέγει
«π ὦ ς» οἱ νόμοι ἐκφράζουν τὴν δια-
τήρησιν τῆς δικαιοσύνης καί τῆς τάξε-
ως εἰς τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὁ
ἰατρὸς μὲ τὴν διατετημένην γνῶσιν
τῆς ειδικότητος μᾶς λέγει «π ὦ ς» θὰ
προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τὰς ἀσθενείας καί
«π ὦ ς» θὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ ἐκεί-
νας αἱ ὁποῖαι ἤδη παρουσιάζουν συμ-
πτώματα εἰς τὸ σῶμα μας καί οὕτω
καθ' ἑξῆς.

Ὁ φιλόσοφος ὁμῶς καί ὁ θεολόγος
ἐξετάζουν τὰ δεδομένα τῆς ἀνθρωπίνης
πείρας κατὰ διάφορον πορείαν παρα-
τηρήσεως καί μεθόδου. Αὐτοὶ δὲν ἐν-
διαφέρονται μὲ τὸ «π ὦ ς», ἀλλὰ μὲ
τὸ «δ ι α τ ι» τῶν πραγμάτων καί
τῶν φαινομένων καί ζητοῦν τοὺς λό-
γους καί τὰς αἰτίας τῆς σειρᾶς καί
τῆς συνθέσεως τῶν γεγονότων. Διὰ τοῦ-
το καί δύναται νά εἰσχωρήσουν πέραν
τῆς ὕλικῆς πραγματικότητος τῶν φαι-
νομένων καί νά ὀμιλήσουν περὶ ἀρχῆς,
περὶ ψυχῆς, περὶ Θεοῦ, περὶ τέλους καί

ούτω καθ' ἑξῆς. Ὁ ἐπιστήμων δὲν δύναται νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ, διότι ἐνδιαφέρεται μὲ τὰ ὕλικά φαινόμενα καὶ μὲ τὰ φυσικά γεγονότα, ὄχι μὲ τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ μὲ τὴν σύνθεσιν, ὄχι μὲ τὸ δ ι α τ ῖ, ἀλλὰ μὲ τὸ π ῶ ς τῶν γεγονότων.

Ἄλλὰ τί εἶναι γεγονός; Τί εἶναι αὐτὸ πού τὸ λέγομεν *factum*; Ὁ ὄρος ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ διασάφισιν καὶ ἀνάλυσιν, διότι συσχετίζεται σήμερον μὲ ὄρους σημαντικούς πού προκαλοῦν καὶ σύγχυσιν καὶ δέος.

Αἱ ἐπιστήμαι δύνανται νὰ διαιρεθοῦν ἐπὶ τῇ θάσει τῆς οὐσίας τοῦ γεγονότος εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς πρακτικὰς ἢ ὡς τὰς ὀρίζουν οἱ "Αγγλοι *Factual and Formal*. Καὶ αἱ δύο κατηγορίαι θεωροῦν ὡς ἀντικείμενόν των τὸ γεγονός. Ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Μαθηματικὴ Ἐπιστήμη χαρακτηρίζονται ὡς θεωρητικαὶ *Formal*. Δὲν ἀσχολοῦνται μὲ γεγονότα συγκεκριμένα καὶ συμπαγῆ, ἀλλὰ μὲ ἰδέας καὶ ἐννοίας ὡς ἡ ἰσότης, ἡ εὐθύτης, ὁ ἀριθμός, ἡ χωρητικότης, ἡ συνέχεια, ἡ συνέπεια, ὁ ὀρισμός, ὁ συλλογισμός, τὸ ἀξιωμα, τὸ σόφισμα, ἡ συνοχή, ἡ ἐννοια, ἡ ἀλληλουχία κλπ. Αἱ Πρακτικαὶ ἐπιστήμαι (*factual*) ἀσχολοῦνται μὲ γεγονότα καὶ ὄχι μὲ ἰδέας. Ἀσχολοῦνται μὲ τὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα προσφέρει ἡ συναίσθησις μας ἢ σχηματιζομένη ἐκ τῶν λειτουργιῶν τοῦ νευρικοῦ μας συστήματος. Δι' αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐρεύνης αὐτῶν τοποθετεῖται εἰς τὰ δεδομένα τοῦ αἰσθητικοῦ μας ὀργανισμοῦ, δηλαδὴ τὰ χρώματα, τὰς γεύσεις, τοὺς ἤχους, τὰ θάρη, τὴν κίνησιν, τὴν ἔντασιν κλπ. Ἰδίως ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία εἶναι αὐστηρῶς πρακτικαί, ἀλλὰ καὶ ἡ Βιολογία καὶ ἡ Ἱστορία καὶ ἡ Ἀρχαιολογία καὶ ἡ Ψυχολογία κλπ.

Ἄλλὰ καὶ πάλιν τὸ ἐρώτημα: Τί εἶναι γεγονός; Ποῖον εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐπιστημῶν τούτων; Πρὶν νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα, θὰ ἔδει νὰ σημειωθῇ ὅτι παρατηρεῖται μία διαβάθμισις τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ περιε-

χομένου τοῦ γεγονότος ἀπὸ ἐπιστήμης εἰς ἐπιστήμην. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ γεγονός τῆς ψυχολογίας εἶναι διάφορον ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς φυσικῆς, διότι διεκφεύγει τὰ αἰσθητικὰ κριτήρια ὡς πρὸς τὴν ἀκρίθειαν μὲ τὴν ὁποῖαν θεωρεῖ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία τὸ γεγονός αὐτῆς. Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν κάτι ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος καὶ διὰ νὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν γεγονός οὐδὲν ἀποδεικνύει πέραν αὐτοῦ, καὶ ὅτι εἶναι ἀνίκανον νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ νὰ κρίνῃ τὰ μεταφυσικά καὶ ἀξιολογικά καὶ θεολογικά θέματα, θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν μερικὰ ἀπὸ τὰ κριτήρια τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος:

★

1) "Ἐνα ἐπιστημονικὸν γεγονός βασίζεται ἐπὶ τῆς αἰσθησιολογικῆς μας ἐμπειρίας. Ἐπὶ παραδείγματι ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ὄρασιν, ὀμιλοῦμεν διὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν κίνησιν, τὴν ἰκανότητα τῆς διαχωρίσεως τῶν χρωμάτων πού ἔχει ἡ λειτουργία τῆς ὀράσεως. Ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀφῆν ὀμιλοῦμεν διὰ τὸ θάρος, τὸ σχῆμα, τὴν ὕλην καὶ τὸ ἐμβαδόν. Ἀναφερόμενοι εἰς τὴν ἀκοὴν ὀμιλοῦμεν διὰ τὴν δξύτητα ἢ τὴν ἠχητικὴν ἀμβλύτητα τῶν τόνων, διὰ τὰ κύματα τοῦ ἤχου, διὰ τὴν ταχύτητα αὐτοῦ κλπ. Ὅσον δῆποτε καὶ ἂν ἀναλύσωμεν καὶ ἐκλεπτύνωμεν τὸ ἐπιστημονικὸν γεγονός, δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι τοποθετημένον μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ποιοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐμπειρίας πού προσφέρει ἡ κανονικὴ λειτουργία τῶν αἰσθησέων μας. Τὰ μῆλα θὰ εἶναι κόκκινα ἢ πράσινα ἢ κίτρινα ἢ ἀνάμικτα. Τὸ δωμάτιον θὰ εἶναι ἢ ψυχρὸν ἢ θερμὸν ἢ μέτριον. Ἡ σφαῖρα θὰ εἶναι ἢ ἐλαφρὰ ἢ βαρεῖα κλπ. Τί σημαίνουν αὐτά; Σημαίνουν ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν γεγονός ἀρχίζει ἐκεῖ πού ἀρχίζει ἢ κοινῇ αἰσθησις, ὁ κοινὸς νοῦς. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις εἶναι ἐκλέπτυνσις καὶ ταξιθέτησις τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ἐπομένως ὅ,τι δῆποτε δὲν ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθησεις μας διὰ τοῦ νευρικοῦ συστήματος,

δέν υπάγεται εις την τάξιν του γεγονότος. Το μήλον είναι αντικείμενον της αισθητικής μας εμπειρίας, δύναται επομένως να θεωρηθῆ γεγονός ἐπιστημονικόν. Ἡ διάνοια δέν εἶναι δυνατόν να θεωρηθῆ γεγονός ἐπιστημονικόν, διότι δέν εἶναι δυνατόν να ἔχωμεν ἐμπειρίαν αὐτῆς διὰ τῆς ἀκοῆς, διὰ τῆς ὀράσεως, διὰ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσεως. Κατὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ ἡ ψυχὴ δέν εἶναι δυνατόν να θεωρηθῆ γεγονός ἐπιστημονικόν, διότι εἶναι πέραν τῶν αισθητικῶν λειτουργιῶν, δηλαδὴ δέν ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, μήτε ἀνατόμος δύναται να τὴν ἀνακαλύψῃ, παρ' ὅλας τὰς χειρουργικὰς ἐπεμβάσεις πού θά ἦτο δυνατόν να ἐνεργήσῃ ἐπὶ τοῦ σώματός μας.

2) Τὸ ἐπιστημονικόν γεγονός βασίζεται εἰς τὴν χρησιμότητα αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁ ἐπιστήμων πρέπει να προχωρήσῃ πέραν τῆς αισθητικῆς καὶ ποιητικῆς πείρας. Πρέπει να μετρήσῃ τὰ φαινόμενα τῆς πείρας, διότι μία τοιαύτη καταμέτρησις προσθέτει εἰς τὰ δεδομένα τοῦ ἐπιστήμονος περισσοτέραν χρησιμότητα. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ νερὸ εἰς ἕκατον βαθμοὺς θερμοκρασίας γίνεται ἀτμός, ἐνῶ εἰς μηδέν βαθμοὺς γίνεται πάγος. Γνώσις τοιοῦτου εἴδους βοηθεῖ τὸν ἐπιστήμονα καὶ κάθε ἀνθρώπον να κινή τὰς ἀτομικινήτους μηχανάς του, να λούῃ τὸ σῶμα του εἰς νερὸν καταλλήλου θερμοκρασίας, να ψυχραίνῃ τὰ ποτὰ του καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἡ ὠφελιμότης, ὡς ἀποτέλεσμα μετρήσεως, ὀρθῶς κρίνεται ὡς τὸ δεύτερον χαρακτηριστικόν τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος.

3) Τρίτον χαρακτηριστικόν αὐτοῦ εἶναι ἡ σταθερότης. Χωρὶς αὐτὴν δέν θά ὑπῆρχε ἀνθρωπίνη γνώσις, μήτε τάξις ἐάν αἱ ποσοτικαὶ καὶ ποιητικαὶ μετρήσεις τῆς ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἐμπειρίας δέν παρουσίαζαν βαθμὸν τινα σταθερότητος. Βεβαίως ὑπάρχουν μικραὶ διαφοραὶ ἀκριβείας τῶν μετρήσεων τούτων αἱ ὁποῖαι ποικίλουν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ὡς ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν καταστά-

σεων, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαναλαμβανόμεναι μετρήσεις διαφέρουν μόνον κατὰ ἓνα χιλιοστὸν τῆς ἴντσας, οὕτως εἰπεῖν. Διὰ τὰ εἶναι ἓνα γεγονός ἐπιστημονικόν καὶ ἐπιστημονικῶς δεκτόν, δέον να τεθῆ εἰς μέτρησιν ἢ ὁποῖα να παρουσιάσῃ σταθερότητα. Δηλαδὴ ἐπαναλαμβανομένης τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς μετρήσεως κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ τόπους καὶ ὑπὸ τὰς ἰδίας καταστάσεις να παρουσιάζωνται τὰ ἴδια ἀποτελέσματα.

Τὰ ἀναφερθέντα τρία κριτήρια θεωροῦνται ἀπαραίτητα πρὸς ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος. Ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἐπιστημόνων να δέχωνται ὡς πράγματικὰ γεγονότα μόνον ὅσα περιλαμβάνονται εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀναφερθέντων κριτηρίων, ἔγινε ἀφορμὴ ἀδίκου κατακρίσεως τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἐξυθρίσεως αὐτῶν ὡς ὕλιστῶν. Ἄλλὰ τοῦτο δέν εἶναι δίκαιον. Διότι ἐν πρώτοις ὁ πραγματικὸς ἐπιστήμων γνωρίζει ὅτι τὸ ἐπιστημονικόν γεγονός δέν εἶναι ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικόν. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη να μελετήσωμεν τὰ ὅρια καὶ τὴν σχετικότητα τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονότος.

★

Τὸ Ἐπιστημονικόν Γεγονός ἔχει σχέσιν μετὰ τὸ νευρικόν σύστημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ παρατήρησις αὐτῆς ἦλθε διὰ πρώτην φοράν εἰς συζήτησιν ἀπὸ τὸν George Berkeley (1685-1753) τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος. Οἱ τρεῖς διάλογοι αὐτοῦ μετὰ τὸν Ἰλλαν καὶ τὸν Φιλόνοον (Hylas and Philonous) θά ἔπρεπε να μελετηθοῦν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπιστήμονας καὶ διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἐπιστήμης. Καίτοι ἔχουν οἱ διάλογοι αὐτοὶ πολλὰς ἐλλείψεις, ὅμως δέν ἠμποροῦμεν παρὰ να δεχθῶμεν ὅτι ὀφείλομεν εἰς τὸν συγγραφέα εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν πρωτότυπον καὶ ἀπρόσβλητον ἀνάλυσιν τῆς φύσεως καὶ τῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης γνωστικῆς ἱκανότητος.

Συμφώνως πρὸς τὸν Berkeley, ὁ ἀνθρώπος ὡς νοῶν, δέν δύναται να εἰσχωρήσῃ πέραν τῆς αισθητικῆς ἐμπειρίας καὶ ἀντιλήψεως δι' ἓν πραγματικόν

άντικείμενον, διότι αὐτὸ ποῦ ἔχει νὰ ἐπεξεργασθῆ μὲ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ λειτουργίαν εἶναι ὑποκειμενικὸν καὶ σχετικὸν πρὸς τὴν ἀντίληψίν του τὴν προσωπικὴν. Ἀντικειμενικὴν καὶ καθολικὴν γνῶσιν τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου δὲν δύναται νὰ ἔχη, διότι αἱ αἰσθήσεις του δὲν εἶναι ὄργανα ἀντικειμενικῆς λειτουργίας, ἀλλ' αὐστηρῶς ὑποκειμενικῆς.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δημιουργεῖ πολὺς περιπλοκάς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι προκατελημμένος ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος ὑπάρχει, ὅπως ἀκριβῶς τὸν βλέπει καὶ τὸν πλησιάζει μὲ τὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεών του ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο αἱ ἀπόψεις του ἐπὶ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ εἶναι ἀνθρωποκεντρικαί, στενωδῶς βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς λειτουργίας τοῦ νευρικοῦ συστήματος. Ἡ Ἐπιστήμη ἐπομένως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ Ἐπιστημονικὸν Γεγονὸς περιγράφει καθαρῶς καὶ ἀκριβῶς πῶς ὁ κόσμος φαίνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ περιγραφὴν αὐθεντικὴν τῆς πραγματικότητος, τῆς ἐκτὸς τῶν ἀνθρώπων εὐρισκομένης. Ἴσως νὰ εἶχε δίκαιον ὁ Πλάτων ποῦ περιγράφει εἰς τὴν Πολιτείαν τὴν γνῶσιν ὡς σκιάν. Εἰς τὸ ἔβδομον βιβλίον τῆς Πολιτείας του ὁ Πλάτων προσφέρει μίαν θαυμασίαν παραβολὴν διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀπόστασιν μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ πραγματικότητος. Εἶναι ἡ περίφημος παραβολὴ τοῦ σπηλαίου. Κατὰ τὴν παραβολὴν αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοποθετημένοι εἰς τὸ ἄνοιγμα ἑνὸς μεγάλου σπηλαίου. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπλῶς τοποθετημένοι, ἀλλὰ ἀλυσσοδεμένοι ὥστε νὰ μὴ μποροῦν νὰ κινηθοῦν, μήτε νὰ στρέψουν τὸ κεφάλι δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ ἢ ὀπισθεν. Δύνανται νὰ βλέπουν μόνον ἔμπρός, δηλαδὴ τὸν τοῖχον τοῦ σπηλαίου. Ὅπισθεν τοῦ ἀνθρώπου τοποθετεῖ ὁ Πλάτων τὸ φῶς, μεταξὺ δὲ τοῦ φωτός καὶ τῶν δεσμοτῶν ἀνθρώπων διάδρομον, τὸν ὁποῖον διέρχονται ζῶα καὶ ἄνθρωποι

φορτωμένοι μὲ διάφορα φορτία ἐκ λίθου καὶ ξύλου καὶ λοιπά. Αἱ σκιαὶ τῶν διερχομένων πέφτουν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ σπηλαίου τὸν ὁποῖον εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βλέπῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος δὲν γνωρίζει ἐκ τῆς πραγματικότητος τῶν ὀπισθεν αὐτοῦ διερχομένων, παρὰ μόνον τὰς σκιάς. Καὶ ἐρωτᾷ ὁ Πλάτων: Ἔχουν ἰδῆ ποτὲ οἱ ἄνθρωποι τὸν ἑαυτὸν των καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ὀτιδήποτε ἄλλο ἐκτὸς τῶν σκιῶν; «Παντάπασι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθές ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς» (Πολιτεία βιβλίον 7, 515) π. Χ.

Αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ Le Compte du Nouy εἰς τὸ ἔργον του Human Destiny δὲν ἀπέχουν τῶν Πλατωνικῶν καὶ εἶναι ὄντως ἀξιαί πολλῆς προσοχῆς. Ὁ καθηγητὴς οὗτος ἀναφέρει ὅτι ἐξέτασις τῶν πραγμάτων ἔστω καὶ ἐπιπολαία δὲν παρουσιάζει ταυτότητα μὲ τὰς περὶ τῆς πραγματικότητος θέσεις καὶ ἀντιλήψεις ἡμῶν. Δι' αὐτὸ νοητικὴ λειτουργία καὶ ἐμπειρία πρέπει νὰ ἐπέμβουν διὰ νὰ διορθώσουν τὰς ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων διὰ νὰ διαμορφωθῇ εἰκὼν ἀνταποκρινομένη ἀντικειμενικῶς πρὸς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑποκειμενικὴν ἰδέαν ποῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων πληροφοριῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον γράφει ὁ καθηγητὴς «ἢ περὶ τοῦ κόσμου θεωρία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου πληροφοριῶν καὶ δὲν εἶναι ἐπομένως ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ».

Ὁ ἴδιος προβαίνει καὶ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς λογικῆς. Πολλοὶ νομίζουν ὅτι οἱ λογικοὶ συλλογισμοὶ εἶναι σταθεροὶ καὶ αἱ μαθηματικαὶ συσχετίσεις εἶναι ἀναποφεύκτως ἀληθεῖς. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ πραγματικότης. Πρέπει νὰ καταλάβωμεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις πρωτίστως ἀρχίζει μὲ τὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων πληροφορίας ἢ ὅτι εἶναι βασισμένη εἰς τὸν κοινὸν νοῦν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐμπιστευ-

θῶμεν τὸν κοινὸν νοῦν. Διότι ὁ κοινὸς νοῦς μᾶς ἀγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ γῆ εἶναι πλατεῖα καὶ ὄχι σφαιρική, ὅτι δύο κατακόρυφοι γραμμαὶ εἶναι παράλληλοι, ὅτι ἡ κίνησις ἀκολουθεῖ εὐθεΐαν γραμμὴν ὅπερ εἶναι ἀπολύτως ἐσφαλμένον, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ κίνησις τῆς γῆς περίξ τοῦ ἄξονός της καὶ περίξ τοῦ ἡλίου, καὶ ἡ κίνησις τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος περίξ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ κοινὸς ἐπίσης νοῦς μᾶς λέγει ὅτι τὸ ξυράφι εἶναι μίᾳ ἴση γραμμῇ. Ἄλλὰ ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ μετὰ τὸ φακὸς τοῦ μικροσκοπίου τὸ παρουσιάζει γραμμὴν τεθλασμένην, ὁμοίαν μετὰ αὐτὴν πού τὰ παιδάκια χαράσσουσιν εἰς τὴν ἄμμον καὶ εἰς τὰ χαρτιά των. Ὁ κοινὸς νοῦς λέγει ὅτι ἕνα κομμάτι χάλυθος εἶναι στερεόν. Ἄλλ' ἡ ἐξέτασις τοῦ τεμαχίου μετὰ τὴν ἀκτινοσκόπησιν (X-RAYS) μᾶς παρουσιάζει τὸν στερεὸν χάλυθα πορώδη καὶ αἱ σύγχρονοι περὶ τῆς ὕλης θεωρίαι μᾶς διδάσκουν ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι ἀποτελεῖται ἀπὸ τρισεκατομμύρια μικροκόσμου κινουμένους ταχύτατα χωρὶς νὰ συγκρούεται ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀρχικὴ πρότασις τοῦ συλλογισμοῦ, ἡ γνωστὴ ὡς προκειμένη πρότασις, εἶναι σφαλερά, τότε καὶ τὸ συμπέρασμα θὰ εἶναι ἐσφαλμένον. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐκάλεσαν τοιοῦτου εἴδους συλλογισμὸν σόφισμα. Καὶ δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ ξεχωρίσωμεν τὸ σόφισμα ἀπὸ τὸν λογικὸν συλλογισμὸν ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα εἰς τὴν Φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ἐπιστήμην. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἄλλα μέσα περιγραφῆς καὶ γνώσεως τῆς φύσεως εἰ μὴ τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοητικοῦ λογισμοῦ, πρέπει νὰ εἴμεθα λίαν προσεκτικοὶ καὶ οὐδέποτε νὰ λησμονῶμεν τὴν σχετικότητα τοῦ εἰδώλου τὸ ὁποῖον σχηματίζομεν τῇ βοήθειᾳ τῶν μέσων τούτων, σχετικότητα τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέπωμεν νὰ συνταυτίζεται πρὸς τὴν ἕνοιαν τῆς ἀπολύτου γνώσεως ἢ νὰ δεχώμεθα ταυτότητα εἰδώλου καὶ πραγματικότητος.

Αἱ παρατηρήσεις αὗται πείθουν ὅτι ἡ Ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ Ἐπιστημονικὸν Γεγονὸς περιγράφει πῶς ὁ κόσμος φαίνεται χωρὶς νὰ εἶναι δυνατόν νὰ συνταυτῆσιν τὴν περιγραφὴν πρὸς τὴν ἀντικειμενικῶς ὑπάρχουσαν πραγματικότητα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἀρνηθῇ τὸ ἀντικείμενον τῆς Μεταφυσικῆς μήτε νὰ συγγέεται μετὰ τὴν Μεταφυσικὴν καὶ τὴν Θεολογίαν, αἱ ὁποῖαι ὑποτίθεται ὅτι μᾶς παρέχουν εἰκόνας ἀθενητικῆς παρουσιάσεως τῆς ὑψίστης πραγματικότητος, καίτοι εἶναι δυνατόν νὰ διαμφισθηθῇ ἡ ἀκρίβεια τῆς παρουσιάσεως ταύτης. Διὰ τοῦτο ὀρθότατα καὶ σφώτατα οἱ συνθέται τῆς ὀρθοδόξου Θεολογικῆς θεωρίας ἐχρησιμοποίησαν ἀποφατικὴν μέθοδον ἐν τῇ ἐρεύνη τοῦ Μυστηρίου καὶ ἀντὶ τοῦ αὐστηροῦ καθορισμοῦ, ὑπεστήριξαν τὴν «ἱερὰν ἀοριστίαν», μετὰ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν δεινὸν θεολόγον τὸν συνταυτισθέντα μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἡ Ἐπιστήμη ἀποκλείεται καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἀναλάβῃ ἐρευνᾶν εἰς τὴν ἔκτασιν αὐτὴν τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Θεολογίας, διότι ἡ ἴδια ὑφίσταται βασικὰς ἀλλοιώσεις, συμφώνως πάντοτε πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν τὴν ὁποίαν χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις δύνανται νὰ ἐπιφέρουν ἐπὶ τῶν κέντρων τῶν σωματικῶν αἰσθητικῶν μας ὀργάνων.

Χειρουργικὴ ἐπέμβασις γνωστὴ ὡς λοβοτομὴ μετατρέπει ριζικῶς τὴν ἀντιληπτικὴν καὶ λογικὴν λειτουργίαν τοῦ ἐγχειριζομένου ἀνθρώπου. Κατὰ τελευταῖα πειράματα, ἡ θέα ἐνὸς ἀντικειμένου ἐπετεύχθη εἰς ἀσθενῆ διὰ φακῶν οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς περὶ τὴν τάξιν ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, ὥστε αὐτὸ πού θεωροῦμεν ὅτι εἶναι εἰς τὰ δεξιὰ νὰ εἶναι εἰς τὰ ἀριστερά καὶ τανᾶπαλιν καὶ αὐτὸ πού θεωροῦμεν ὅτι εἶναι ἄνω νὰ εἶναι κάτω καὶ τανᾶπαλιν. Μετὰ πάροδον ἑβδομάδων τινῶν ὁ χειρουργηθεὶς ἀσθενὴς ἐσυνήθισε τὴν νέαν κατάστασιν τῆς ὀράσεώς του καὶ ἐπετέλει τὰ καθήκοντα τοῦ ζῆν χωρὶς μεγάλην δυσκολίαν.

Τὰ πειράματα ταῦτα δεικνύουν ὅτι ὁ τοπικός προσανατολισμός εἶναι καθα-
ρῶς σχετικός συνδεδεμένος μὲ ὅ,τι ἐ-
μάθαμεν εἰς τὸ παρελθόν.

Ἐνδείξεις τοιοῦτου εἶδους δύνανται
νὰ αὐθηθῶν διὰ τὰ μᾶς πείσουν ὅτι ὁ
κόσμος πού βλέπομεν καὶ ἐντὸς τοῦ ὁ-
ποίου ζῶμεν εἶναι ἀποτέλεσμα καθαρῶς
ἀνθρωπίνης ἐρμηνείας τῆς πραγματικό-
τητος πού εὐρίσκεται πέραν τοῦ νευρι-
κοῦ μας συστήματος καὶ πέραν τῆς
σκιάς τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως. Τὸ
Ἐπιστημονικὸν Γεγονὸς ἐπομένως εἶ-
ναι παράγωγον ἀνθρωποκεντρικῆς λει-
τουργίας ζητούσης νὰ πλησιάσῃ καὶ
νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν κόσμον. Δὲν εἶναι ἀ-
ποδεδειγμένον στοιχεῖον τοῦ πραγμα-
τικοῦ, ἀλλὰ προῖον τῆς κατ' ἀνθρώπον
ἐρμηνείας τοῦ πραγματικοῦ.

Τὸ Ἐπιστημονικὸν Γεγονὸς εἶναι
σχετικὸν πρὸς τὰ μέτρα διὰ τῶν ὁποί-
ων περιγράφομεν αὐτό. Συνηθίζομεν
χρησιμοποιοῦντες ὄρους δηλωτικούς
ποσοτικῆς καταμετρήσεως, ὡς ἐπὶ πα-
ραδείγματι, κιλόν, γραμμάριον, πόδι,
βαθμός, δευτερόλεπτον κλπ. νὰ νομίζω-
μεν ὅτι τὰ μέτρα αὐτὰ ἐνέχουν ἀπόλυ-
τον ἀκρίβειαν καὶ ἔννοιαν. Δι' αὐτὸ καὶ
τοιουτοτρόπως ἐκλαμβάνοντες αὐτὰ
δημιουργοῦμεν ἓνα εἶδος νέας Μεταφυ-
σικῆς. Ἀλλὰ συνέπεσε νὰ ἐπινοηθῇ ἡ
γυάρδα καὶ τὸ πόδι καὶ ἡ ἴντσα. Πλὴν
ὅμως κτίρια καὶ ἐργοστάσια θὰ κατε-
σκευάζοντο ἀνεξαρτήτως τῶν μετρικῶν
ἐπινοήσεων πρὸς τὰς ὁποίας εἶναι ἀ-
δύνατον νὰ δοθῇ ἀπόλυτος χαρακτήρ.
Τὰ υἰοθετήσαμεν καὶ τὰ χρησιμοποιοῦ-
μεν εὐρύτατα μόνον διότι ζητοῦμεν νὰ
ἀποφεύγωμεν τὴν σύγχυσιν ἐν τῇ περι-
γραφῇ τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου πού
ὕποπτον εἰς τὰς αἰσθήσεις μας.

Ἐπὶ πλέον τὸ Ἐπιστημονικὸν Γεγο-
νὸς εἶναι σχετικὸν μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν
ἔκτασιν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ
ἀνθρώπου. Καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ
Ἐπιστημονικὰ Γεγονότα εἶναι κατα-
σκευάσματα. Ἐπομένως συνάγομεν ὅτι
καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἐνὸς γεγο-
νότος εἶναι κατεσκευασμένη γνῶσις
τοῦ αἰσθητοῦ καὶ φαινόμενον κόσμου.

Ἐπομένως ὁ συμπερασμὸς οὗτος μᾶς ὀδηγεῖ εἰς
τὴν παραδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γνῶ-
σις, ὡς ἀνθρώπινον κατασκευάσμα εἶ-
ναι παράγωγον τῆς αἰσθητικῆς ἡμῶν
ἐμπειρίας.

Ἐπομένως αἱ παρατηρήσεις αὗται περὶ
τῆς φύσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ γεγονό-
τος ὅτι τοῦτο εἶναι 1) Σχετικὸν πρὸς
τὸ νευρικὸν σύστημα τοῦ ἀντιληπτικοῦ
μας ὄργανισμοῦ. 2) Ὅτι τοῦτο εἶναι
σχετικὸν πρὸς τὰ αὐθαίρετα μέτρα, μέ-
τρα καὶ σταθμὰ πού ἐπινοοῦμεν πρὸς
καταμέτρησιν αὐτοῦ. 3) Ὅτι τοῦτο εἶ-
ναι σχετικὸν πρὸς τὴν διαφορότητα
τῶν ἐφαρμογῶν καὶ τοῦ ποιοῦ τοῦ ἀν-
τικειμένου. Ἐπομένως αἱ παρατηρήσεις αὗται
ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶ-
σις εἶναι πολὺ μακρὰν τῆς πραγματι-
κότητος, ἀφοῦ διηλεκτῶς περιορίζεται
ὑπὸ τῆς σχετικότητος ἐντὸς τῆς ὁποίας
κινεῖται ἡ φύσις τοῦ γεγονότος.

Θὰ ἦτο λοιπὸν ἐπιπλοκὴ ὀδηγοῦσα
εἰς πλάνην ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ Ἐπιστή-
μη ἀσχολεῖται μὲ ἀπόλυτα ἢ μὲ ἀπα-
ραλλάκτους καὶ σταθερὰς ἰδιότητας
τῆς πραγματικότητος. Ἡ Ἐπιστήμη δύ-
ναται νὰ λέγῃ μόνον τὸ «πῶς» τῶν
πραγμάτων καὶ τοῦτο μετὰ μεγάλης
ἐπιφυλακτικότητος καὶ δισταγμοῦ. Τὸ
«δ ι α τ ι» ἀνήκει εἰς ἄλλους κύκλους
μελέτης σχολῶν, εἰς τὴν Θεολογίαν,
τὴν Ἀξιολογίαν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν.
Ἐπομένως αἱ ἐπιστήμονες ὁμιλοῦν
περὶ «γεγονότων», πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ'
ὄψιν τὰς ἐπιπλοκάς τὰς ὁποίας συνε-
πάγεται ὁ ὄρος καὶ ὑπονοεῖ καὶ φέρει
εἰς φῶς ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως καὶ τοῦ
περιεχομένου αὐτοῦ.

Ἐπομένως ἐν τούτοις ἀρκετοὶ ἐπι-
στήμονες οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὸν
ὄρον ἀδιακρίτως ὡς ὑπάρχον καὶ ἀ-
κόλουθοι τοῦ ἐπιστημονισμοῦ ἢ πρόσω-
πα δηλαδὴ πού δὲν εἶναι Ἐπιστήμονες,
ἀλλὰ θαυμάζουν καὶ ἀκολουθοῦν τυ-
φλὰ καὶ δέχονται ἀνεξετάστως πᾶν ὅ,τι
ἀκούουν ἢ ὅ,τι διακηρύττεται ὡς Ἐπι-
στήμη. Αὐτοὶ πιστεύουν ὅτι ἡ ἐξέλιξις,
ἐπὶ παραδείγματι εἶναι γεγονός. Πρὸς
τούς ἀνθρώπους αὐτοὺς θὰ συνίστα τις
νὰ χρησιμοποιοῦν μετὰ φειδοῦς τὸν ὁ-

ρον «γεγονός» διὰ τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθοῦν ὡς γεγονότα. Πρέπει νὰ μάθουν νὰ ξεχωρίζουν μεταξύ γεγονότος ἐκ παρατηρήσεως καὶ γεγονότος ἐκ συμπερασμοῦ.

Τὸ εὐρέως συζητούμενον «γεγονός τῆς ἐξελιξεως» ἔμεινε μόνον γεγονός συμπερασμοῦ. Κατόπιν τόσων αἰώνων ἐρεῦνης ἀπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Darwin καὶ τοῦ De Chardin, ἔμεινε καὶ ἀκόμη εὐρίσκεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὑποθέσεως ἢ καὶ τῆς ἐνεργουμένης ὑποθέσεως. (Working Hypothesis). Καὶ μία ὑπόθεσις ἔστω καὶ ἂν προάγεται, δὲν εἶναι παρὰ θεωρία. Καὶ ἡ ταυτότης τῆς θεωρίας πού εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς συλλογισμὸς συμπερασματικὸς μὲ τὸν ὄρον «γεγονός» φαίνεται ὅτι ἄγει εἰς ἐπικινδύνους καὶ ἐπισηφαλεῖς περιπετείας.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαλιλαίου, οἱ λόγοι καθ' οὓς δεχόμεθα ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιρική, ἐπληθύνθησαν. Πλὴν ὅμως μόλις τὸ 1920 ἓνας Ἀμερικανὸς ἀεροπιλότος ἐφωτογράφησε ἐξ ἀρκετοῦ ὕψους ἓνα τμήμα τῆς γῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ Ἀμερικανοὶ Ἀστροναῦται τὸ 1965 ἔδειξαν φωτογραφικῶς τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς. Ἡ φωτογραφία αὐτὴ ἔγινε γεγονός παρατηρήσεως. Πρὸ αὐτῆς ἡ σφαιρικότης τῆς γῆς δὲν ἦτο γεγονός παρατηρήσεως, ἀλλὰ γεγονός ἐκ συμπερασμοῦ.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ ἐξέλιξις, ὡς θεωρία σχετιζομένη μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς διαδοχῆς τῶν ζωϊκῶν μορφῶν καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων καὶ λοιπῶν, εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὰ πλαίσια τοῦ συμπερασμοῦ καὶ ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς παρατηρήσεως. Δι' αὐτὸ καὶ σήμερον οἱ ἐπιστήμονες ἀντὶ τοῦ ὄρου «Ἐξέλιξις» προτιμοῦν τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου «Συνθετικὴ θεωρία τῆς ἐξελιξεως».

Ἡ θεωρία αὕτη ἐνώνει ὄλα ὅσα μᾶς διδάσκει ἡ α) Παλαιοντολογία, ἡ Ἐπιστήμη τῶν ἐκλιπόντων ζωϊκῶν εἰδῶν καὶ β) ἡ Γενετική, ἡ Ἐπιστήμη δηλαδή ἡ ἐξετάζουσα τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητος, τὰς μορφὰς τῆς ζωσῆς φύσεως καὶ τὰς σχέσεις τῶν ὀργανι-

σμῶν ὡς πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν τῶν γῆινων εἰδῶν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἡ συνθετικὴ αὕτη θεωρία τῆς ἐξελιξεως ὀδηγεῖ εἰς νέον συμπερασμὸν κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπάρχει αὐτὸ πού λέγεται τέρμα ἢ τὸ τελευταῖον θῆμα εἰς τὴν Ἐπιστήμην. Διότι ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε δύναται νὰ εἴπῃ «αὐτὸ εἶναι» χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ μεταβληθῇ. Ἡ Ἐπιστήμη οὐδέποτε θὰ παύσῃ ζητοῦσα τὸν σύνδεσμον μεταξύ ἰδέας καὶ πραγματικότητος.

Ἐνα τῶν παραγῶγων τῆς θεωρίας τῆς ἐξελιξεως ἐνωρὶς διατυπωθέν καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἀκόμη τοῦ Darwin εἶναι ὁ ὕλισμός, ἡ θεωρία, δηλαδή ἡ ὁποία διατείνεται ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν δύναται νὰ διεκδικήσῃ ὕπαρξιν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὕλην. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Darwin δὲν ἔκαμε ποτὲ τοιαύτην δήλωσιν. Πλὴν ὅμως οἱ ὀπαδοὶ καὶ διάδοχοί του, ὡς ὁ Thomas Huxley εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ernst Haeckel εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ ἄλλοι ἔκαμαν τὴν διακήρυξιν ταύτην ἔχοντες ὡς θάσιν τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελιξεως.

Ἐτέρα δυσκολία ἐξαγομένη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τινῶν ἐκ τῶν ἐξελεκτικῶν εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι οὗτοι εἰσεχώρησαν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Φιλοσοφίας, διότι ἠρνήθησαν σκοπὸν εἰς τὸ Βιολογικὸν Σύμπαν. Ἡ ἰδέα αὕτη συνέχεται μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τὸν ὁποῖον διερμηνεύει ὁ ὄρος «finalism» κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπάρχει σκοπὸς καὶ τέρμα εἰς τὴν βιολογικὴν κατεύθυνσιν τῶν ὄντων. Κατὰ συνέπειαν ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος συνεπάγεται καὶ τὴν ἀρνήσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς πάντων τῶν ἐκτὸς ἑαυτοῦ ὑπάρξεων. Ἡ δυνατότης ἐπομένως καθ' ἣν ἡ ἐξέλιξις κατευθύνεται ἐκ δυνάμεως ἐκτὸς ἑαυτῆς ab extra πρὸς ἓνα τέρμα, ἀπορρίπτεται ὑπὸ τῶν Φιναλιστῶν. Καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ἔννοια καὶ φιλοσοφία τῆς προόδου εἶναι ἀκατανόητος καὶ πέραν πάσης λογικότητος καὶ παραδοχῆς. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀρνήσις τοῦ γεγονότος τῆς προόδου, ἀκριβῶς διότι διευτυπῶθη

διεξέλιξις καὶ πρόοδος ἔχουν θαυτά-
την ἐσωτερικὴν σχέσιν. Ἄλλὰ τὸ τοιοῦ-
τον ἀπορρίπτεται ὑπὸ τῶν Φιναλιστῶν
καὶ ἐπομένως ἡ ἰδέα τῆς προόδου ἀπο-
κλείεται εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν πεδίον.
Ἐπίσης ὡς συνέπεια ἀποκλείεται καὶ ἡ
ἰδέα καθ' ἣν ὑπάρχει εἰς τὰ ὄντα ἐσω-
τερικὴ ἀρχή, ἡ ἐντελέχεια, ἣτις ὠθεῖ
αὐτὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τέρμα-
τος, τῆς μορφῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑ-
πάρξεως αὐτῶν.

Βεβαίως ἡ ἐντελέχεια ὡς ἐσωτερικὴ
ἀρχὴ κατευθύνουσα καὶ ὠθοῦσα τὰ ὄν-
τα εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν εἶναι κά-
τι τὸ ὁποῖον παραμένει ἀναπόδεικτον
διὰ τὸν ἐπιστήμονα. Ἄλλὰ διὰ τὸν ἄν-
θρωπον ποῦ εἶναι σύνθεσις ἐπιστήμονος
καὶ φιλοσόφου καὶ θεολόγου, ἡ ἐσωτε-
ρικὴ αὐτῆ κατεύθυνσις, ἡ ἐντελέχεια,
καίτοι ἀναπόδεικτος εἶναι θέσις, δυνά-
μει τῆς ὁποίας ὁ ὄρων βλέπει καὶ πα-
ρακολουθεῖ τὴν μεταμόρφωσιν τῶν φυ-
τῶν καὶ τῶν δένδρων, τῶν καρπῶν τὴν
ὥριμανσιν, τὸν θάνατον, τὴν ἐπανάδει-
ξιν καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς πρὸς ἐξυτηρέ-
τησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ στολισμὸν καὶ
πλήρωσιν τῆς φύσεως.

Ἐρευνῶν τὸ ζήτημα τῆς ἀρτιότητος
τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὁ ἐπιστήμων C. A.
Coulson προσέφερε διὰ τοῦ βιβλίου του
«Science and Christian Belief» μίαν
θαυμασίαν ὑπόδειξιν, τὴν διάκρισιν τῶν
ἐπιπέδων ἢ τῶν ἐνδιαφερόντων. Κατὰ
ταύτην προσφέρεται τὸ ἐπιστημονικὸν
ἐπίπεδον τῆς ζωῆς, τὸ φιλοσοφικὸν ἐπί-
πεδον καὶ τὸ θεολογικὸν ἐπίπεδον. Αὐ-
τὰ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐπίπεδα συντελοῦν
εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀρτιότητα τῆς
ἀνθρωπίνης ζωῆς. Διότι, ὡς παρατηρεῖ
ὁ συγγραφεὺς, «ὁ ἄνθρωπος ζῆ εἰς δύο
κόσμους ἢ καὶ εἰς περισσοτέρους. Ὑ-
πάρχει ὁ κόσμος τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν
ὁποῖον προβάλλουν ζητήματα καὶ ἐρω-
τήματα μὲ ὄρους ἐπιστημονικοὺς καὶ
παρέχονται εἰς αὐτὰ ἀπαντήσεις κι-
νούμεναι μέσα εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ
πλαίσια. Ὑπάρχει καὶ ὁ ἄλλος κόσμος
ὅπου ὄροι ὡς ἡ πίστις, ἡ ἀγάπη, ἡ ἔλ-
πις, τὸ θαῦμα, ἡ ὠραιότης, ἡ μεγαλει-
ότης κλπ. ἔχουν σημασίαν καὶ ἔνοιαν

ἀναγκαιοτάτην διὰ τὴν ζωὴν. Ὁ κό-
σμος τῶν ἐνοιῶν καὶ ἀξιών τούτων ἀρ-
νεῖται νὰ ἀποχωρήσῃ καὶ νὰ ἐγκατα-
λείψῃ τὴν ἐμπειρίαν μας».

Ἐνα ἀπὸ τὰ εὐρέως διαδοθέντα συμ-
περάσματα τῶν ἐπιστημόνων ποῦ ἀνή-
κουν εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Συνθετικῆς
θεωρίας τῆς Ἐξελίξεως εἶναι ὁ ἰσχυρι-
σμός των ὅτι ἡ τύχη ἐξώρισε τὸν Θεόν,
τὴν θεῖαν πρόνοιαν καὶ τὸν Φιναλισμόν.
Ἐπιστήμονες μὲ τοιοῦτου εἴδους ἰσχυ-
ρισμοὺς δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι αὐτὸ ποῦ
ἐκδέχονται ὡς «τύχην» δὲν εἶναι κατ' ἀ-
νάγκην «τυχαῖον» διὰ τὸν Θεόν. Ὁ Θε-
ὸς εἶναι τόσοσιν μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν
νοῦν μας, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ
τὸν ὀρίσωμεν. Προεῖδε ἐν τῇ σοφίᾳ Αὐ-
τοῦ ὅλα τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μηχανι-
σμοῦ ὁ ὁποῖος θέτει εἰς κίνησιν τὸν κό-
σμον καὶ δὲν θὰ εἶναι εἰς Αὐτὸν ἀδύ-
νατον νὰ χρησιμοποιήσῃ «τὴν τύχην» ἀ-
κριβῶς ὡς ἓνα μηχανισμόν ποῦ χρειά-
ζεται ἡ πορεία καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ
Σύμπαντος.

Ἄλλη θεωρία ἐρμηνευτικὴ τῆς ἐξελί-
ξεως εἶναι ἡ γνωστὴ ὡς Emergent Evo-
lution, Αἰφνιδιαστικὴ Ἐξέλιξις. Περι-
γράφων τὴν διαμόρφωσιν τοῦ συγχρό-
νου ἵππου ὁ George Geylord Simpson
ποῦ δὲν δέχεται τὴν θεωρίαν τοῦ Φινα-
λισμοῦ, ἀλλὰ τὴν Emergent Evolution,
λέγει ὅτι ὡς τὰ ἐξελικτικὰ σχήματα
δείχνουν, ὁ σύγχρονος, μονόχηλος ἵπ-
πος προέρχεται κατ' εὐθειαν γραμμὴν
καταγωγῆς ἀπὸ τὸν τετράχηλον ἀρχαῖ-
ον ἵππον. Πλὴν ὁμως παρατηρεῖ ὅτι ἐ-
κεῖνο ποῦ εἰς τὴν πραγματικότητα
συνέβη εἶναι κάτι παρόμοιον μὲ τὴν ἔκ-
κρηξιν τῶν θεγγαλικῶν φώτων «fire
works». Παντοειδῆς ποικιλία εἰδῶν ἀ-
νεφάνησαν καὶ συνέπηξαν ἓνα εἶδος καὶ
κατόπιν ἐκινήθησαν πρὸς τὴν διαμόρ-
φωσιν ἄλλου εἴδους ζωϊκοῦ. Αἱ μορφαὶ
αὐταὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν προγονικαὶ
τοῦ ἐμφανισθέντος καὶ διαμορφωθέντος
εἴδους κατέστησαν ἀχρηστοὶ καὶ ἐξηφα-
νίσθησαν. Ἄλλὰ παρατηροῦμεν. Αὐτὴ
ἡ δίκην βροχῆς θεγγαλικῶν φώτων κα-
τεύθυνσις ἐν τῇ ἐμφανίσει τῶν ζωϊκῶν
μορφῶν, τοὔτέστιν ἡ θεωρία τῆς Αἰ-

φνιδίας 'Εξελίξεως δὲν ἀναιρεῖ τὴν ιδέα-
ν τῆς ἐξελίξεως; 'Εάν μὲ τὴν θεωρίαν
τῆς ἐξελίξεως ἐννοοῦμεν μετάθασιν
μορφῆς εἰς μορφήν εἶδους ζωικοῦ, τότε
πῶς θὰ δικαιολογηθῆ ἡ ἔκρηξις ἡ ὁ-
μοιάζουσα μὲ αὐτὴν τῶν θεγγαλικῶν
φώτων, ὁ αἰφνιδιασμός δηλαδὴ, ὡς κα-
τεύθυνσις τῆς πορείας τῆς ἐξελίξεως;

'Ἄλλ' ἄς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν ὅ-
τι ἡ ἐξέλιξις εἶναι πραγματικότης, γε-
γονός δηλαδὴ ἀποδεδειγμένον, προερ-
χόμενον ἐκ παρατηρήσεως. Ποία ἡ συνέ-
πεια τῆς ἀποδείξεως ταύτης; Τὸ στοι-
χεῖον «τύχη» δὲν λυεῖ τὸ ζήτημα τῆς
φορᾶς καὶ τῆς πορείας εἰς τὴν τελειω-
τικὴν διαμόρφωσιν πού ἔλαθον καὶ δι-
ατηροῦν τὰ ζωικὰ εἶδη, ἐκτὸς ἐὰν ζη-
τηθῆ ἔξω τῆς ἐξελίξεως «ab extra» πα-
ράγων κατευθύνων τὴν κίνησιν τῆς ἐξε-
λίξεως εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ὁ παρά-
γων οὗτος συναυτίζεται μὲ τὴν ὑπερ-
τάτην δύναμιν πού εἶναι ὁ Θεός, ἡ Σο-
φία τοῦ ὁποῦο κατευθύνει τὴν πορεί-
αν τῆς ζωῆς ὡς συνολικὸν οἰκοδόμημα
εἰς τὸ τελειωτικὸν Αὐτοῦ τέρμα.

Τελευταίως ἡ δημοσίευσίς τῶν βιβλί-
ων τοῦ ἀνθρωπολόγου Teilhard de
Chardin, ἱησοῦτου καθολικοῦ ἱερέ-
ως, ἔδωκαν συστηματικὴν οὕτως εἰπεῖν
ἐρμηνεῖαν τοῦ σημείου τούτου τῆς
ab extra, δηλαδὴ κατευθύνσεως τῆς
κατ' ἐξέλιξιν πορείας τῆς Δημιουργίας
τοῦ Θεοῦ.

Περὶ τὸ 1905 ἐξέδωκε ὡς γνωστὸν ὁ
Henri Bergson τὸ γνωστὸν σύγγραμ-
μά του Evolution Creatrice — Δημιουργική
'Εξέλιξις — διὰ τοῦ ὁποῦο ἐξέ-
φρασε ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν
τῶν καθαρῶς ὀρθολογικῶν οὕτως εἰπεῖν
συμπερασμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ ἔ-
δειξεν ὅτι πρέπει νὰ ζητηθῆ συνεκτικὸς
σύνδεσμος νοῦ καὶ ὕλης. 'Εν τῇ ἐρευνῇ
του ἀνεγνώρισεν ὁ συγγραφεὺς τὴν ὑ-
παρξίν τῶν ἀγνώστων δυνάμεων καὶ ἡ-
γωνίσθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς
ζωῆς, ὅχι κατὰ τὴν μηχανικὴν μέθοδον
τοῦ Darwin, ἀλλ' ἐπὶ τῇ θάσει παρά-
γοντος δημιουργικοῦ τὸν ὁποῖον ὠνό-
μασε *elan vital* καὶ τὸν ὁποῖον ἐδέχθη
ὡς κατευθύνοντα τὴν κίνησιν τῆς Δημι-

ουργικῆς 'Εξελίξεως καὶ τὴν ἐσωτάτην
ζωϊκὴν δύναμιν τῶν ὄντων.

Τὸν παράγοντα τούτου τὸν ἐντὸς καὶ
ἐκτὸς τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῆς δη-
μιουργίας ἀνεγνώρισεν καὶ ὁ σήμερον
εὐρύτατα γνωστὸς ἀνθρωπολόγος Teil-
hard de Chardin, ὁ ὁποῖος ἔδωκε συ-
στηματικὴν οὕτως εἰπεῖν ἐρμηνεῖαν τῆς
θέσεως ταύτης τῆς ab extra δηλαδὴ κα-
τευθύνσεως τῆς κατ' ἐξέλιξιν πορείας
τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν ἐσωτάτην φύσιν
τῆς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ ἴχνη καὶ αἱ
ἐνέργειαι αὐτῆς ὥστε ἐκ τῶν ἔξω καὶ
ἐκ τῶν ἔσω νὰ περιβάλλεται ὁ φυσικὸς
κόσμος μὲ τὴν ἀδιάφυστον παρουσίαν
τοῦ μυστηρίου τοῦ πνεύματος.

Κατὰ τὸν De Chardin ἡ ἐξέλιξις εἶ-
ναι κίνησις τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως
εὐρυτάτη. Δὲν περιορίζεται εἰς τὰ μέ-
τρα πού τῆς ἔθεσεν ὁ Darwin μὲ τὴν
παραδοχὴν μεταμορφώσεως τῶν ζωϊ-
κῶν εἰδῶν. Ὁ De Chardin βλέπει τὴν
ἐξέλιξιν ὡς τὴν σταθερὰν καὶ ἀσταμά-
τητον ἐνωτικὴν σύνθεσιν τῆς ὑπάρξεως
εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀτόμου
τῆς ὕλης μέχρι τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ
ἀδιάλυτος ἄλυσις πού συνδέει τὴν ἀ-
νόργανον μὲ τὴν ζῶσαν καὶ τὴν νοοῦ-
σαν ὕλην. Εἶναι ἀδύνατον νὰ παραλει-
φθῆ καὶ τὸ μικρότερον ἔστω μόνιον τῆς
πρωτεΐνης ἢ τὸ μικρότερον ἔστω πρω-
τόζων χωρὶς ὀλόκληρος ἡ δημιουργία
νὰ ταραχθῆ καὶ νὰ καταστῆ χαώδης.

Ὁ De Chardin πρῶτα βλέπει τὴν κο-
σμογένεσιν ὡς τὴν πρώτην σύνθεσιν
τοῦ μυστηρίου τῆς ζωϊκῆς διαμορφώσε-
ως. Μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ νοσφαιρα ἡ
ἡ νοογένεσις, διότι δι' αὐτὸν ὁ σκοπὸς
τῆς ἐξελίξεως εἶναι ἡ σκέψις. 'Ἀλλὰ μὲ
τὴν ἐμφάνισιν τῆς νοσφαίρας ἡ ἐξέλι-
ξις δὲν σταματᾷ, ἀλλὰ κατευθύνεται
εἰς τὴν τελειοποίησιν της. Ἡ ὕλη δὲν
εἶναι ἀπλῆ ὕλη. Διότι ἔχει ἐσωτερικό-
τητα. Κινεῖται ἀπὸ τὰ ἄλφα εἰς τὸ ὦ-
μέγα. Καὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ νοῦς παρέ-
χονται ὡς ἀποδείξεις τῆς ἐσωτερικότη-
τος καὶ ἀποδεικνύουν τὴν μετάθασιν ἀ-
πὸ τὴν κοσμογένεσιν εἰς τὴν νεογένε-
σιν. Ὁ ἄνθρωπος ἀνέρχεται καὶ τοῦτο
φαίνεται μὲ τὴν ἀκατάσβεστον δίψαν

πρὸς τὴν κατάκτησιν τῆς γνώσεως. Θέλει καὶ πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθῃ. "Ὅσον μανθάνει, τόσον περισσότερον καταλαμβάνει καὶ ἐννοεῖ καὶ δίδει ἐκτενεστέραν διαμόρφωσιν εἰς τὴν νοογένεσιν. "Ὅσον περισσότερον ἐννοεῖ, τόσον περισσότερα πράττει, τόσον περισσότερον γίνεται ἄνθρωπος, καὶ προάγεται ὡς ἄνθρωπος.

Ὁ θηματισμὸς συνεχίζεται. Ἡ νοογένεσις ἀνέρχεται καὶ εἰσχωρεῖ εἰς ἄλλον κύκλον, τὸν ὁποῖον ὁ De Chardin ὀνομάζει Χριστογένεσιν. Τὸ ὠμέγα τῆς διαμορφώσεως μετατίθεται ἀπὸ τὴν νοογένεσιν εἰς τὴν Χριστογένεσιν. Τὸ ἄλφα ἤρχισε μὲ τὴν δημιουργικὴν ἔκφρασιν τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ. Ἐφθασε εἰς τὸ μέγιστον σημεῖον, εἰς τὸ ὠμέγα, ὅταν ἐνεφανίσθη ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλὰ τὸ ὠμέγα τοῦτο δὲν εἶναι τὸ τέλος, δεδομένου ὅτι ἡ διαδρομὴ τοῦ ἀνθρώπου δείχνει ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεόν, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, εὐρίσκει τὸ καθαρὸν τέλος, τὸ κεκαθαρμένον καὶ τελευταῖον ὠμέγα τῆς καθαρᾶς ὑπάρξεως. Ἡ κίνησις εἰς αὐτὸ τελειώνει. Ἀπὸ τὴν κοσμογένεσιν ἦλθε ἡ βιογένεσις, ἀπὸ τὴν βιογένεσιν ἦλθεν ἡ νοογένεσις καὶ φθάνομεν εἰς τὴν Χριστογένεσιν. Ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς ζωῆς ἐκεῖ εὐρίσκεται, δηλαδὴ τὸ ὠμέγα τῆς καθαρᾶς ὑπάρξεως εὐρίσκεται εἰς τὸ μυστήριον τῆς διπλῆς φύσεως, εἰς τὸ ἕνα καὶ μοναδικὸν πρόσωπον τῆς Ἰστορίας, τὸν Χριστόν, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε». Ἐν Αὐτῷ, ἐν τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, εὐρίσκομεν τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος. Ἐὰν ἡ ἐξέλιξις εἶναι γεγονός, ποῖος ὁ κατευθύνων ταύτην εἰς τὸ τέλος τῆς κατευθύνσεως αὐτῆς;

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οἱ μὲν μελετηταὶ ἀρχίζουν νὰ ὀμιλοῦν ὡς ὁ De Chardin καὶ ἡ ὀμιλία των χρήζει προσοχῆς καὶ ἐφεκτικότητος ἢ παραδοχῆ αὐτῆς. Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως τηροῦν σιωπὴν, τὴν σιωπὴν τοῦ μυστηρίου. Ἄλλ' οὐδεὶς ἀπα-

γορεύει εἰς αὐτοὺς τὴν μελέτην καὶ τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελίξεως τῶν σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν πλησιασμόν τοῦ μυστηρίου τοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου διακρίνεται καὶ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Alfred North Whitehead, γνωστὸς καθηγητὴς Μαθηματικῶς καὶ Φιλόσοφος τοῦ Πανεπιστημίου Oxford καὶ Harvard, εἰς τὸ βιβλίον του ποῦ ἀφῆκε ἐποχὴν καὶ ἔμεινε κλασσικὸν «Ἡ Ἐπιστήμη καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος» (Science and the modern world) συνιστᾷ εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ ἐν γένει τοὺς διανοουμένους καὶ μελετητὰς τοῦ φυσικοῦ κόσμου νὰ μὴ παραμελήσουν, νὰ μὴ ἀπορρίψουν τὸν ἐξωτερικὸν παράγοντα, ποῦ γίνεται ἐσωτερικότης τῆς ὕλης, ἐὰν θέλουν νὰ φυλαχθῆ εἰς τὴν ζωὴν μας ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ κατεύθυνσις εἰς τὸ τέλος καὶ τὸν σκοπὸν τῆς. Λέγει «ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τί εἶναι θρησκεία διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τί εἶναι ἡ ἐπιστήμη, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν χωρὶς ὑπερβολᾶς ὅτι ἡ μέλλουσα πορεία τῆς ἱστορίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῆς γενεᾶς μας ὡς πρὸς τὰς σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν». Ἐχει ἀναμφιβόλως δίκαιον ὁ θαθὺς αὐτὸς ἐρευνητής.

Δὲν μένουσιν παρὰ μόνον δύο μεγάλαι δυνάμεις αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἐξασκοῦν θαθεῖαν καὶ δυναμικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μία λέγεται θρησκευτικὴ πίστις καὶ ἡ ἄλλη λέγεται Ἐπιστήμη, ἡ ἐκζήτησις ἀκριβοῦς παρατηρήσεως καὶ λογικοῦ συμπερασμοῦ. Ἐὰν δὲν ἐπιτύχωμεν τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν συναρμόνισιν τῶν δυνάμεων τούτων χάριν τῆς ζωῆς, ἀποτυγχάνομεν ὀλοκληρωτικῶς παρὰ τὰ πολύμορφα κατορθώματα τοῦ τεχνολογικοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης. Διατί; Ἄς δώσῃ τὴν ἀπάντησιν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος καὶ ἡ ἀβεβαιότης ποῦ πολιορκοῦν τὴν ζωὴν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Θνατειῶν καὶ

Μ. Βρετανίας
ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Συνιστώνται εις τούς ενδιαφερομένους πρὸς ἐπιμελεστέραν μελέτην τοῦ θέματος τὰ κάτωθι συγγράμματα:

1. Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ἀριθμὸς 299, Μάρτιος 1968.
2. Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος, Βιβλίον 7ον.
3. Ἁγίου Διονυσίου Ἀεροπαγίτου «Μυστικὴ Θεολογία καὶ περὶ Θείων Ὀνομάτων» Πατρολογία Migne Τόμος 3ος.
4. Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης «Περὶ κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου» Πατρολογία Migne Τόμος 44ος.
5. Logic and Faith by W. E. Stuermann (Westminster Press).
6. Evolution Creatrice by Henri Bergson (English translation: Modern Library 1944).
7. Metaphysical Foundations of Modern Physical Science by E. A. Burt (Doubleday and Co. 1955).
8. Human Destiny by Le Comte du Noüy (Longmans, Green and Co. 1947).
9. Varieties of Religious Experience by William James (Modern Library Inc.).
10. Science, Religion and Future by C. E. Raven (Cambridge University Press 1944).
11. Science and the Modern World by Alfred Whitehead (C. U. P. 1926).
12. Religion in the Making by Alfred Whitehead (MacMillan Co. 1926).
13. The Philosophy of Alfred Whitehead-Vol. 3 of the Library of Living Philosophies (North-Western University 1941).
14. The Phenomenon of Man by Pierre Teilhard de Chardin (Harper Bros. 1959).
15. Le Milieu Divin by Pierre Teilhard de Chardin (Harper Bros. 1959).
16. The Future of Man by Pierre Teilhard de Chardin (W. Collins and Sons Ltd.).

ΤΟ ΘΑΥΜΑ

Ἔχεις ἀκούσει δίχως ἄλλο
γιὰ χιλιάδες θαύματα
ἀπὸ ταπεινοῦς πιστοῦς:
Γιὰ τὸ κεραμίδι
ποῦ ἀναλύθηκε μέσ' στὴν καυτὴ παλάμη
σὲ φλόγα ἀστραφτερή,
σὲ μαλακὸ πηλὸ
καὶ σὲ νερό.
Ἦ γιὰ τὸ χρυσάφι
ποῦ ἔγινε φίδι, στῆς ἀμαρτίας
μέσα τὸ θησαυροφυλάκιο.
Γι' ἄμετρες ἀρρώστων θεραπιεῖς...
Ἄμφιβάλλεις μ' ὄλα ταῦτα...
Μὰ ὅταν ἡ φλόγα ἢ θεϊκὴ
σπιθοβολήσῃ ἐντὸς σου
καὶ τὴν κατάφωτη, βασιλικὴ
ἀντικρύσεις λεωφόρο,
τότε θὰ νοιώσεις πὼς αὐτὸ
εἶναι ἓνα θαῦμα
πιὸ ἀπίστευτο ἴσως ἀπὸ τ' ἄλλα.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

Η ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΩΝ ΥΠΑΝΑΠΤΥΚΤΩΝ ΧΩΡΩΝ

Ἡ οικονομικὴ ἀνάπτυξις ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες, γιὰ ν' ἀποτραπῆ ἡ καταστροφὴ, ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν πραγματοποίησι ριζικῶν μεταβολῶν στοὺς κόλπους τῆς κοινωνικῆς διαρθρώσεως. Στὶς περισσότερες χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, ἡ ἐπιπτώσις φαίνεται ἀναπόφευκτη.

Ἐν τούτοις ὠρισμένοι συγγραφεῖς καὶ πολιτικοὶ πιστεύουν, ὅτι ἡ οικονομικὴ πρόοδος τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῆ χάρις στὴν κολοσσιαία βοήθεια τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἰθύνοντας στὶς χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, ζητοῦν αὐτὴ τὴ βοήθεια καὶ ἐλπίζουν ἔτσι ν' ἀποφύγουν τὶς ἐπιπτώσις ἀναταραχῆς. Οἱ ἀνεπτυγμένες χῶρες προσφέρουν τὴ βοήθεια ἐν ὀνόματι τῆς διεθνoῦς ἀλληλεγγύης καὶ δικαιοσύνης.

Εἶναι ἐν τούτοις ἀπαραίτητες μερικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν χρησιμότητα καὶ τὸ βάσιμον αὐτῆς τῆς πολιτικῆς:

Πρῶτα-πρῶτα, φαίνεται τελείως ἀπίθανο, ὅτι εἶναι δυνατόν οἱ ἀνεπτυγμένες χῶρες νὰ παράσχουν τὸν ὄγκο τῶν κεφαλαίων ποὺ χρειάζονται οἱ ὑπανάπτυκτες χῶρες. Ἀπὸ ὑπευθίνους ὑπολογισμοὺς ἐξάγεται, θεωρητικῶς, ὅτι, γιὰ νὰ διπλασιασθῆ σὲ 35 ἔτη ὁ δείκτης ζωῆς τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν, τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα τῶν ὁποίων κατὰ κεφαλὴν εἶναι κατώτερο τῶν 100 δολλαρίων (τῶν 2/3 δηλαδὴ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Τρίτου Κόσμου), θὰ ἔπρεπε οἱ ἀνεπτυγμένες χῶρες νὰ προσφέρουν κατ' ἔτος ποσά, ποὺ θὰ ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ τὸ σύνολο τῶν δικῶν τους ἐτησίων ἐπενδύσεων. Θὰ προήρχετο αὐτομάτως αἰσθητὴ κάμψις τοῦ δείκτου ζωῆς τῶν πλουσιῶν χωρῶν καί, μὲ τὶς κρατούσες συνθῆκες, εἶναι οὐτοπία νὰ ὑπολογίζωμε ὅτι θὰ ἐδέχοντο τόσο μεγάλη θυσία.

Ἐξ ἄλλου, ὅπως τὸ ἀποδεικνύουν ὠρισμένα παραδείγματα, αὐτὰ τὰ ποσά, ὅσο σημαντικὰ καὶ ἂν εἶναι, δὲν θὰ εἶχαν καθό-

λου θετικὰ ἀποτελέσματα στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες· οικονομικὲς καὶ κοινωνικὲς τροχοπέδες παραλύουν τὴν οἰκονομία τους καί, πρὸς τὸ παρόν, τὰ κεφάλαια ποὺ διαθέτουν ἐξάγονται στὶς ἀνεπτυγμένες χῶρες. Εἶναι αὐτὸ ἀπόδειξις, ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή, γιὰ τὶς περισσότερες περιπτώσεις, δὲν ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν ἀποτελεσματικὴ ἐπένδυσι τῶν κεφαλαίων τῆς βοήθειας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι σημαντικὰ ποσά, ποὺ θὰ ἐπρομήθευαν οἱ ἀνεπτυγμένες χῶρες, θὰ ἐσπαταλῶντο ἢ δὲν θὰ ἐχρησίμευαν παρὰ γιὰ ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ἐκέρδιζαν οἱ μεγάλες διεθνεῖς φίρμες καὶ αἱ αὐτόχθονες προνομιούχοι μειονότητες.

Ἐφ' ὅσον αὐτὲς θὰ ἐξουσιάζουν, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἔχουν πραγματοποιηθῆ ἀπαραίτητοι κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις, θὰ εἶναι ἀνώφελη ἡ ἐπένδυσις σημαντικῶν κεφαλαίων, εἴτε αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ, εἴτε ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ.

Ἀντίθετα, στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες ὅπου ἀπεμακρύνθη ἡ προνομιούχος μειονότης καὶ ὅπου τὴ θέσι της πήρε ἕνα νέο οἰκονομικὸ σύστημα, αὐτὲς οἱ ἐπενδύσεις ἀποκτοῦν ἀποτελεσματικότητα διαρκῶς μεγαλύτερη. Ἡ ἐξωτερικὴ βοήθεια τότε γίνεται χρησιμὴ. Ἄλλ' αὐτὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελῆ, μὲ τὶς παρούσες συνθῆκες, παρὰ ἕνα μέρος τοῦ συνόλου τῶν ἐπενδύσεων. Τὸ οὐσιώδες πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ χώρα. Δὲν εἶναι ὑπερβολικὸ νὰ λέγωμε ὅτι ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ προσπάθεια μιᾶς χώρας, τόσο ἀποτελεσματικώτερη εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ βοήθεια. Τὸ «σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει», ποτὲ δὲν ἦταν τόσο δικαιωμένο. Οἱ χῶρες τοῦ Τρίτου Κόσμου, ποὺ κατῴρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν κλοιὸ τῶν προνομιούχων μειονοτήτων καὶ νὰ βάλουν στὴ θέσι τους νέα οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ διάρθρωσι, εἶναι οἱ μόνες ποὺ πραγματικὰ ἀξίζουν τὴν ὀνομασία τῶν «ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν». Οἱ ἄλλες, οἱ περισ-

σότερες, διατηρούν κοινωνική διάρθρωσι που τις παραλύει.

★ ★ ★

Έν τούτοις ή βοήθεια τών άνεπτυγμένων χωρών ζητείται από παντού, ακόμη και όταν σαταλάται κατά μεγάλο μέρος. Όπως δὴποτε δὲν χάνεται τελείως. Ένα μεγάλο μέρος της περιέρχεται στις μεγάλες διεθνείς φίρμες, είτε άμέσως (κέρδη επίχειρήσεων που πραγματοποιοῦν μεγάλα έργα άμφιβόλου χρησιμότητας), είτε έμμέσως: είναι αυτό ένα από τὰ μέσα που χρησιμοποιοῦν για να έφαρμόσουν νεοαποικιοκρατική πολιτική. Έναντι τῆς βοήθειας που δέχονται, οι κυβερνήσεις τών ύπαναπτύκτων χωρών άποφεύγουν να παίρνουν μέτρα που θα έμείωναν τὰ κέρδη τών μεγάλων τράστ.

Ένα μεγάλο όμως μέρος τών κεφαλαίων που οι κυβερνήσεις τών άνεπτυγμένων χωρών προσφέρουν ή δανείζουν με μεγάλη προθεσμία στα κράτη του Τρίτου Κόσμου διοχετεύεται πράγματι, άμέσως ή έμμέσως, στην προνομιούχο μειονότητα. Χάρη στη διαφθορά που συνήθως ύπάρχει, αυτή ή τελευταία είναι σε θέση να κατευθύνη προς τὸ συμφέρον της άξιόλογα ποσά.

★ ★ ★

Έτσι δὲν είναι υπερβολικό να λεχθῆ ότι ή βοήθεια που προσφέρεται από τις άνεπτυγμένες χώρες έχει άρνητικά άποτελέσματα στις περισσότερες ύπανάπτυκτες χώρες, σ' αυτές όπου ή προνομιούχος μειονότητας είναι σε θέση να εκμεταλλεύεται προς όφελός της αυτή τῆ βοήθεια.

Άμφισβητείται ακόμη και ή ώφελιμότητα τών παρατεταμένων παροχών τροφίμων στις χώρες αυτές που παρουσιάζουν έλλειψη. Αυτές οι παροχές άποτελοῦν καταπραϊντικό που επιβραδύνει την πραγματοποίηση τών άπαραιτήτων μεταρρυθμίσεων, χωρίς τις οποίες δὲν είναι δυνατόν ν' ύπαναπτυχθῆ ή παραγωγή. Από τὸ άλλο μέρος, τὰ πλούσια κράτη, μεγάλοι προμηθευταί δημοκρατικών, ασκοῦν διαρκώς άύξανόμενο έκβιασμό καθώς έξαρτοῦν τις παροχές τους από την ίκανοποίηση τών ά-

παιτήσεών τους. Άλλά τὰ δημοκρατικά που διανέμονται κατ' αυτόν τὸν τρόπον δὲν μειώνουν καθόλου τὰ δεινά τῆς πείνας. Να κρίνει κανείς τις συνέπειες τῆς έξωτερικής βοήθειας είναι δύσκολο έργο, διότι αυτές οι συνέπειες είναι συχνά άντιφατικές, άλλα και τὰ άμεσα θετικά άποτελέσματα γίνονται με τὸν καιρὸ περισσότερο συζητήσιμα. Πρέπει άπαραιτήτως να διακρίνωμε την βοήθεια με τις βλαβερές συνέπειες από εκείνη που οι συνέπειές της είναι περισσότερο θετικές.

Τὸ κριτήριο αυτής τῆς διακρίσεως πρέπει να εύρίσκειται στην παρουσία τῆς προνομιούχου μειονότητας. Οι μορφές βοήθειας από τις οποίες κατ' εύθειαν κερδίζει ή προνομιούχος μειονότητα είναι άναμφιβόλως οι περισσότερο βλαβερές. Έκείνες τών οποίων τὰ άμεσα άποτελέσματα είναι σωτήρια για τὸ λαό, άλλα οι συνέπειες είναι επικερδείς για τους προνομιούχους, πρέπει χωρίς άμφιβολία να θεωροῦνται ως άναγκαίο κακό.

Υπάρχουν τέλος μορφές βοήθειας άναμφισβητήτως θετικές: είναι αυτές που ή προνομιούχος μειονότης δὲν μπορεί να μεταστρέψη προς όφελός της: ή ύγειονομική βοήθεια (φάρμακα, νοσοκομεία, έξυγιαντικά έργα) είναι άπ' αυτές. Η μορφωτική βοήθεια (άποστολή διδασκάλων, καθηγητῶν που θα βοηθήσουν στη δημιουργία εκπαιδευτικού προσωπικού), είναι άναντιρρήτως από τις περισσότερο χρήσιμες. Μακροπροθέσμως, εννοεί την άφύπνισι τῆς συνειδήσεως του πληθυσμοῦ, την άποτελεσματική πολιτική δράσι και προετοιμάζει την άνατροπή τῆς προνομιούχου μειονότητας.

Η βοήθεια τών άνεπτυγμένων χωρών καταβάλλεται από τους φορολογουμένους. Οι πολῖται τών χωρών τῆς Εύρώπης και τῆς Βορείου Άμερικῆς όφείλουν ν' άπαιτοῦν ώστε ή βοήθεια προς τις ύπανάπτυκτες χώρες να παρέχεται με μορφή τέτοια που αἱ προνομιούχοι μειονότητες να μὴ μπορούν να έπωφελοῦνται και να κερδίζουν. Η ύγειονομική, τεχνική και μορφωτική βοήθεια πρέπει να προηγῆται. Η άπλως οικονομική

βοήθεια πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο.

Δημοσιογραφικές καμπάνιες που ζητούν την μείωσι, αν όχι την αναστολή, κάθε είδους βοήθειας στις υπαναπτύκτες χώρες, με τὸ ν' ἀναφέρουν σκάνδαλα καὶ σπατάλες, κάνουν μεγάλο κακό, διότι δὲν διαφωτίζουν τὸ κοινὸ καὶ διότι κυρίως ἔχουν σκοπὸ νὰ κατευθύνουν χάριν πολιτικῶν συμφερόντων τὴν δυσαρέσκεια τοῦ φορολογουμένου πού ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν καλὴ διαχείρησι τοῦ δημοσίου πλούτου.

***

Ὁ ἐγωϊσμός τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν δὲν ἔχει θέσι, διότι, εἴτε τὸ θέλουν εἴτε ὄχι, ἡ μοῖρα τους εἶναι δεμένη μετὴ μοῖρα τοῦ Τρίτου Κόσμου πού ἀποτελεῖ τὰ τρία τέταρτα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ διαρκῶς ἀύξανομένη καὶ καταστροφικὴ πληγὴ τῆς υπαναπτύξεως ὀδηγεῖ σὲ πολιτικὲς ἀναταραχὲς ἐξαιρετικῆς σοβαρότητος. Οἱ πλούσιες

χώρες δὲν θὰ μπορέσουν νὰ προφυλαχθοῦν. Οἱ συγκρούσεις πού συνταράσσουν ἓνα διαρκῶς μεγαλύτερον ἀριθμὸ τῶν υπαναπτύκτων χωρῶν εἶναι ἰσάριθμες ἀπειλὲς μᾶς παγκοσμίου συγκρούσεως. Ἀσφαλῶς, αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι ἀπίθανο νὰ φαντασθοῦμε συνασπισμὸ τῶν πτωχῶν χωρῶν κατὰ τῶν πλουσίων. Οἱ διεθνεῖς πραγματικότητες εἶναι περισσότερο πολὺπλοκοὶ καὶ πολλὲς χώρες κινδυνεύουν νὰ παρασυρθοῦν σὲ πόλεμο πού δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσουν τὴν ἔκτασί του. Δὲν ἔχομε πλέον καιρὸ νὰ ἐπικαλοῦμεθα μόνον τὴν ἀλληλεγγύη καὶ τὴν ἀδελφότητα. Ἡ υπανάπτυξις ὀδηγεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς πτωχοὺς, πρὸς μία σύγχρονη Ἀποκάλυψι πού κανεὶς δὲν θὰ ἔχη θελήσει. Ἡ μοῖρα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς εἶναι συνυφασμένη μετὴ μοῖρα τῶν χωρῶν τοῦ Τρίτου Κόσμου.

YVES LACOSTE

ΠΙΟ ΠΑΝΩ

Εἶσαι πιὸ πάνω ἀπ' ὅλα, Κύριε, πού ἡ
γλῶσσα
κι' ἡ πέννα τοῦ ἀνθρώπου λέει καὶ γράφει.
Πρέπει, λοιπόν, τὴ γλῶσσα καὶ τὴν πέννα
στῆς σιωπῆς τὴ λίμνη νὰ πετάξω,
ἂν θέλω τὴν αἰώνια παρουσία Σου
ν' ἀγγίξω, μετὴ τὴν αἴσθησι τοῦ μυστηρίου;
Κι' ὅμως, μοῦ λείπει ἡ δύναμη ν' ἀνέβω,
ὅταν Ἐσύ, ὡς Λόγος κι' ὡς Ἀγάπη κα-
τεβαίνης
κι' ἐνώνης τῶν πληγῶν Σου τὸ αἷμα μετὴ
τὴ σάρκα μου
πού δὲν ἀντέχει νὰ ἴναι σῶμα Σου...
Τὰ λόγια μου μετὴ τυραννοῦνε πιότερο
κι' ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες, δίχως γλῶσσα ἢ πέν-
να καμωμένες.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΠΑΣΧΟΣ

Ἡ διαρκῶς ἑδραιουμένη εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην ψυχосоωματικὴ ἀντίληψις περὶ ἀνθρώπου, ὀδηγεῖ εἰς μίαν ἐπανεκτίμησιν τῶν σχέσεων ἱατρικῆς καὶ θεολογίας καὶ διανοίγει νέους δρόμους διὰ μίαν ἀποφασιστικὴν συμμετοχὴν τῆς θρησκείας εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἐπιστήμης νὰ ἀντιμετώπισῃ σπουδαῖα ἀνθρώπινα προβλήματα.

Τὸ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἀνανεούμενον ἐνδιαφέρον τῶν διανοουμένων ἀνθρώπων διὰ τὴν θεολογίαν κατευθύνει κατ' ἀρχὴν τὴν σύγχρονον ἔρευναν πρὸς τὴν ἐξέτασιν τοῦ παρελθόντος. Αἱ εἰς τὸ παρελθὸν σχέσεις τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς θεολογίας συγκεντρώνουν τὴν προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων, οἱ ὅποιοι διατυπώνουν ἤδη τὰ πρῶτα συμπεράσματα τῶν προσφάτων ἐρευνῶν των. Δυστυχῶς, ὅμως, οἱ διανοούμενοι τῆς Δύσεως συνήθως ἔχουν πολὺ ἀμυδρὰν γνῶσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ συμπεράσματά των εἶναι ἑλληνικὰ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνακριβῆ.

Εἰς πρόσφατον δημοσίευσιν διακεκριμένου ἐπιστήμονος ἀναφέρεται ὅτι τὴν ἀρχὴν τοῦ συγχρόνου νοσοκομείου τὴν συναντῶμεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰννοκентίου τοῦ Γ' (1198-1216 μ.Χ.)⁽¹⁾. Ἀλλὰ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἀποδεικνύει τραγικὴν ἀγνοίαν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, διότι ἐκτὸς τῶν ἤδη γνωστῶν πληροφοριῶν τῶν σχετικῶν μετὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν ἐξαιρετικῶς ἀρτίως διὰ τὴν ἐποχὴν των νοσοκομειακῶν συγκροτημάτων ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ Βυζάντιον, πρόσφατοι ἔρευναί φέρουν εἰς φῶς περισσότερα καὶ ἐξαιρετικῶς ἀποκαλυπτικά στοιχεία σχετικῶς μετὰ αὐτὸ τὸ θέμα. Τὰ νέα αὐτὰ στοιχεῖα μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ἐκτὸς

τῆς περιφήμου Βασιλειάδος, ἐλειτούργησαν εἰς τὸ Βυζάντιον πλείστα ἄλλα ἱδρύματα ἐκ τῶν ὁποίων ἐνεήκοντα πέντε εἶναι ἤδη γνωστά. Τὰ ἱδρύματα αὐτὰ ἐλειτούργησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἐφεσον, τὴν Χαλκηδόναν, τὴν Ραιδεστόν, τὴν Βέρροιν, τὰς Ἀθήνας, τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ ἄλλας πόλεις καὶ ἐπαρχίας, πολλὰ δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπετέλουν τεράστια συγκροτήματα διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ὁποίων δὲν ἴσκει μία ὀλόκληρος ἡμέρα καὶ ἐτέλουν πάντα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἐκκλησίας⁽²⁾.

Ἡ δραστηριότης αὐτῆ τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς θεμελιωδῶς ψυχосоωματικῆς ἀντιλήψεως περὶ ἀνθρώπου τῆς Ἰουδαιοχριστιανικῆς σκέψεως. Ὁ ἰσχυρισμὸς πολλῶν ἀπληροφόρητων θεολογούντων καὶ μάλιστα Ὀρθοδόξων⁽³⁾, ὅτι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶχον ἀποδεχθῆ τὸν πλατωνικὸν δυαλισμὸν, ἀποτελεῖ ἀξιόθρηνητον περίπτωσιν ἀγνοίας. Καὶ ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὴν Καινὴν Διαθήκην, εἶναι δύσκολον νὰ εὔρη κανεὶς εἰς αὐτὴν, ἰδιαιτέρως εἰς τὰ Εὐαγγέλια, μίαν σελίδα εἰς τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται κάποιος ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ ψυχосоωματικοῦ χαρακτῆρος τῆς Χριστιανικῆς Ἀνθρωπολογίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πατερικὴν σκέψιν καὶ τὴν καθόλου πράξιν τῆς Ἐκκλησίας, ὁ προσανατολισμὸς οὗτος εἶναι ἀπολύτως ἐμφανής. Αἱ ἐπὶ μέρους ὑπερβολαὶ ἢ ὠριαμέναί ἀτυχεῖς διατυπώσεις δὲν δύναται νὰ ἀναιρέσουν τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ πατερικὴ ἀνθρωπολογία κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυαλιστικὴ. Ἐπο-

(2) «Social Consciousness of the Byzantine Church» by Re. Demetrios J. Constantelos. Eastern Churches Review Vol. I No. 3 1967.

(3) «Patristic Man, Science's Man and Education» by James Steve Counelis. The Greek Orthodox Theological Review. Vol. XII Number 1 page 85 Summer 1966,

(1) «Dialogue-Contribution of Medicine and Theology to the Health of Man» By Francis J. Braceland, M. D. Pastoral Psychology Vol. 18 No. 177 page 11 1967.

μένως οί εις τήν σύγχρονον έπιστήμην πρόσφατοι προσανατολισμοί, όσον άφορᾷ τό σημείον αυτό, δέν άποτελοϋν άνακάλυψιν δι' εκείνους, οί όποιοί έχουν μελετήσει σοβαρώς τήν χριστιανικήν σκέψιν.

Έν πάση περιπτώσει, ή σύγχρονος έπανεκτίμησις τής παλαιάς αυτής διαπιστώσεως έπιβάλλει δύο τινά: Πρώτον, τήν υπό τής Ιατρικής έπιστήμης άναγνώρισιν του σημαντικού ρόλου τής θρησκείας εις τήν προσπάθειαν τής αντιμετώπισεως τής νόσου. Δεύτερον, τήν υπό τής Έκκλησίας άναμέτρησιν τής ευθύνης αυτής διά ένεργόν θεραπευτικήν διακονίαν.

Η Ιατρική και ή ψυχολογία έχουν κάνει γενναία θήματα προς τήν κατεύθυνσιν αυτήν. Καί κατ' άρχήν οί μέν σύγχρονοι ψυχολόγοι τείνουν νά έπεκτείνουν τούς όρίζοντάς των άπό τούς άρουραίους και τούς κοινίκλους προς τόν άπέραντον χῶρον τών κοινωνικῶν προσαρμογῶν, οί δέ Ιατροί έπιχειροϋν ένα επαναπροσδιορισμόν τής σημασίας υγείας.

Μία άπό τās πλέον αξιολογητέους εξελίξεις εις τήν σύγχρονον Ιατρικήν είναι ή τάσις αυτής νά μετακινήσῃ τό κέντρον του ένδιαφέροντός της άπό του μικροσκοπίου και του εργαστηρίου προς τās ψυχολογικάς και κοινωνικάς συνθήκας τής ζωής τών ανθρώπων. Η τάσις αυτή άναζητεί μίαν ώλοκληρωμένην εικόνα περι άσθενείας και υγείας και άναγνωρίζει διαρκῶς περισσότερο ότι ό άνθρωπος είναι εις βιολογικός, ψυχολογικός και κοινωνικός οργανισμός.

Ό νέος αυτός έπιστημονικός προσανατολισμός δέν θεωρεί ποτέ τήν άσθένειαν ώς άσχετον μέ τόν τρόπον ζωής του άσθενούς. Διά τήν νέαν αυτήν κατεύθυνσιν κάθε σωματική διατάραξις περιπλέκει όλα τά επίπεδα του οργανισμού-βιοχημικά, ψυχολογικά και κοινωνικά. Αύτη αύτη ή φύσις τής άσθενείας έπιβάλλει τήν έξέτασιν όλων τών ψυχοσωματικῶν και σωματοψυχικῶν διαδικασιῶν. Η υγεία και ή άσθένεια είναι εκφράσεις τής προσωπικότητας. Οί Ιατροί οί όποιοί δίδουν φάρμακα και καταπραϋντικά ώς ύποκατάστατα μιᾶς θαυτέρας διεισδύσεως εις τās ψυχολογικάς ανάγκας

και τήν σημασίαν τών τρόπων συμπεριφορᾶς τών άσθενῶν των, προδίδουν τὰ ύψηλότερα ιδεώδη τής Ιατρικής έπιστήμης. Η έννοια τής άσθενείας πρέπει νά άναζητηθῆ εις τό πλούσιον ύλικόν τό όποίον έχομεν εις τήν διάθεσίν μας εκ τής έπιδημιολογίας, τής ψυχολογίας, τής οικολογίας, τής κοινωνιολογίας και τής κλινικής πείρας. Διά μίαν σύγχρονον αντιμετώπισιν του θέματος τής ανθρωπίνης υγείας, συμπεριφορᾶς και νόσου, γνώσις τής οργανικής Ιατρικής είναι άσφαλῶς βασική και άπαραίτητος, αλλά είναι έπίσης άπαραίτητος ή γνώσις τών δεδομένων τής ψυχολογίας και τών ψυχοδυναμικῶν λειτουργιῶν του ανθρωπίνου οργανισμού μέ τούς περιπεπλεγμένους μηχανισμούς τών κινήτρων και τών προελεύσεών των. Είναι άκόμη άπαραίτητος ή γνώσις τής ανθρωπολογίας του πολιτισμοϋ διά μίαν έπαρκή κατανόησιν τής εξέλιξεως του ανθρωπίνου είδους έντός τής κοινωνικής μήτρας. Τέλος, ώς συνδεομένη μέ τήν ανθρωπολογία, απαιτεῖται ή γνώσις τής έπιδράσεως επί του οργανισμού άλλων κοινωνικῶν παραγόντων ώς ή οικονομία, ή πολιτική και δημοσία υγιεινή, διότι ή υγεία είναι ή υπό του άτόμου έξωτερικεύσις τών κοινωνικῶν συνθηκῶν και απαιτήσεων.

Έάν δέν είναι τοιαύτη ή αντιμετώπισις του θέματος τής υγείας και τής συμπεριφορᾶς του ανθρώπου, τότε ή περι αυτόν γνώσις μας είναι μερική. Είναι άνάγκη νά άναγνωρισθῆ περισσότερο ή έπίδρασις του πολιτισμοϋ επί του ανθρωπίνου οργανισμού. Η διαδικασία τής εξέλιξεως του ανθρωπίνου είδους καθορίζεται άπό πολιτιστικά ρεύματα. Αί οικία έντός τών όποιων ζῶμεν, ή τροφή τήν όποιαν τρώγομεν και ό τρόπος μέ τόν όποιον τρώγομεν, τὰ μέσα διά τών όποιων ταξιδεύομεν, ή συμπάθεια ή αντίπαθειά μας διά τόν πόλεμον, ή ιδέα τήν όποιαν έχομεν διά τήν τέχνην και ή έπιθυμία μας νά έπεκτείνωμεν τās έπιστημονικάς μας γνώσεις, θά επηρεάσουν τόν τύπον του ανθρώπου τόν όποιον θά έχωμεν εις τό μέλλον. Ό διακεκριμένος βιολόγος Rene Dubos, διετύπωσε αύτην τήν άποψιν ώς έξής: «Δέν δυνάμεθα νά συλλά-

μένως οί εις την σύγχρονον έπιστήμην πρόσφατοι προσανατολισμοί, όσον άφορᾷ τό σημείον αυτό, δέν αποτελοῦν ανακάλυψιν δι' εκείνους, οί όποιοι ἔχουν μελετήσει σοβαρώς την χριστιανικήν σκέψιν.

Έν πάση περιπτώσει, ή σύγχρονος έπανεκτίμησις τής παλαιάς αὐτῆς διαπιστώσεως επιβάλλει δύο τινά: Πρῶτον, την ὑπό τής Ιατρικής έπιστήμης άναγνώρισιν τοῦ σημαντικοῦ ρόλου τής θρησκείας εις την προσπάθειαν τής αντιμετώπισεως τής νόσου. Δεύτερον, την ὑπό τής Έκκλησίας άναμέτρησιν τής ευθύνης αὐτῆς διά ένεργόν θεραπευτικήν διακονίαν.

Η Ιατρική καί ή ψυχολογία ἔχουν κάνει γενναία θήματα πρὸς την κατεύθυνσιν αὐτήν. Καί κατ' άρχήν οί μὲν σύγχρονοι ψυχολόγοι τείνουσιν νά έπεκτείνουσιν τοὺς όρίζοντάς των από τοὺς άρουραίους καί τοὺς κοινίκλους πρὸς τόν άπέραντον ᾠών των κοινωνικῶν προσαρμογῶν, οί δέ Ιατροί έπιχειροῦν ἕνα έπαναπροσδιορισμόν τής σημασίας υγείας.

Μία από τὰς πλέον άξιοσημειώτους εξελίξεις εις την σύγχρονον Ιατρικήν είναι ή τάσις αὐτῆς νά μετακινήσῃ τό κέντρον τοῦ ένδιαφέροντός της από τοῦ μικροσκοπίου καί τοῦ έργαστηρίου πρὸς τὰς ψυχολογικάς καί κοινωνικάς συνθήκας τής ζωῆς τῶν ανθρώπων. Η τάσις αὐτῆ αναζητεῖ μίαν ὠλοκληρωμένην εικόνα περι άσθενείας καί υγείας καί άναγνωρίζει διαρκῶς περισσότερο ὅτι ὁ άνθρωπος είναι εις βιολογικός, ψυχολογικός καί κοινωνικός ὀργανισμός.

Ό νέος αὐτός έπιστημονικός προσανατολισμός δέν θεωρεῖ ποτέ την άσθενείαν ὡς άσχετον μὲ τόν τρόπον ζωῆς τοῦ άσθενοῦς. Διά την νέαν αὐτήν κατεύθυνσιν κάθε σωματική διατάραξις περιπλέκει ὄλα τὰ έπίπεδα τοῦ ὀργανισμοῦ-βιοχημικά, ψυχολογικά καί κοινωνικά. Αὐτῆ αὐτῆ ή φύσις τής άσθενείας επιβάλλει την εξέτασιν ὄλων τῶν ψυχοσωματικῶν καί σωματοψυχικῶν διαδικασιῶν. Η υγεία καί ή άσθενεία είναι εκφράσεις τής προσωπικότητος. Οί Ιατροί οί όποιοι δίδουν φάρμακα καί καταπραϋντικά ὡς ὑποκατάστατα μιᾶς θαυτέρας διεισδύσεως εις τὰς ψυχολογικάς ανάγκας

καί την σημασίαν τῶν τρόπων συμπεριφορᾶς τῶν άσθενῶν των, προδίδουσιν τὰ ὑψηλότερα ιδεώδη τής Ιατρικής έπιστήμης. Η έννοια τής άσθενείας πρέπει νά αναζητηθῆ εις τό πλούσιον ὕλικόν τό όποίον ἔχομεν εις την διάθεσιν μας εκ τής έπιδημιολογίας, τής ψυχολογίας, τής οικολογίας, τής κοινωνιολογίας καί τής κλινικής πείρας. Διά μίαν σύγχρονον αντιμετώπισιν τοῦ θέματος τής ανθρωπίνης υγείας, συμπεριφορᾶς καί νόσου, γνώσις τής ὀργανικής Ιατρικής είναι άσφαλῶς βασική καί απαραίτητος, αλλά είναι έπίσης άπαραίτητος ή γνώσις τῶν δεδομένων τής ψυχολογίας καί τῶν ψυχοδυναμικῶν λειτουργιῶν τοῦ ανθρωπίνου ὀργανισμοῦ μὲ τοὺς περιπεπλεγμένους μηχανισμοὺς τῶν κινήτρων καί τῶν προελεύσεών των. Είναι άκόμη άπαραίτητος ή γνώσις τής ανθρωπολογίας τοῦ πολιτισμοῦ διά μίαν έπαρκῆ κατανόησιν τής εξέλιξεως τοῦ ανθρωπίνου εἴδους έντός τής κοινωνικῆς μήτρας. Τέλος, ὡς συνδεομένη μὲ την ανθρωπολογία, απαιτεῖται ή γνώσις τής επιδράσεως ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ ἄλλων κοινωνικῶν παραγόντων ὡς ή οικονομία, ή πολιτική καί δημοσία υγιεινή, διότι ή υγεία είναι ή ὑπό τοῦ ατόμου έσωτερικέυσις τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καί απαιτήσεων.

Έάν δέν είναι τοιαύτη ή αντιμετώπισις τοῦ θέματος τής υγείας καί τής συμπεριφορᾶς τοῦ ανθρώπου, τότε ή περι αὐτῶν γνώσις μας είναι μερική. Είναι ανάγκη νά άναγνωρισθῆ περισσότερο ή επίδρασις τοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τοῦ ανθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Η διαδικασία τής εξέλιξεως τοῦ ανθρωπίνου εἴδους καθορίζεται από πολιτιστικά ρεύματα. Αί οικίαι έντός τῶν ὀποιῶν ζῶμεν, ή τροφή την ὀποιάν τρώγομεν καί ὁ τρόπος μὲ τόν ὀποιον τρώγομεν, τὰ μέσα διά τῶν ὀποιῶν ταξειδεύομεν, ή συμπάθεια ή αντιπάθειά μας διά τόν πόλεμον, ή ιδέα την ὀποιάν ἔχομεν διά την τέχνην καί ή έπιθυμία μας νά έπεκτείνωμεν τὰς έπιστημονικάς μας γνώσεις, θά έπηρεάσουν τόν τύπον τοῦ ανθρώπου τόν ὀποιον θά ἔχωμεν εις τό μέλλον. Ό διακεκριμένος βιολόγος Rene Dubos, διετύπωσε αὐτήν την άποψιν ὡς ἔξης: «Δέν δυνάμεθα νά συλλά-

όποιαν ούτος αντιμετώπιζει. Ο Βρετανός ψυχοθεραπευτής Dr. Harry Guntrip, γράφει εις τὸ βιβλίον του: *Psychotherapy and Religion* τὰ ἐξῆς: «Τὸ αἰσιόδοξον ἰδεῶδες τῆς προόδου τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς διαρκoῦς ἀνακαλύψεως περισσοτέρων θαυμαστῶν φαρμάκων ἕως οὔτου ἢ φυσικὴ νόσος κατακτηθῆ, εἶναι ἕν εἶδος φαντασιώσεως. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ψυχολογικὴ ἀσθένεια, ἡ ὁποία ἔχει ἀνακαλυφθῆ καὶ ἔχει ἔλθει εἰς φῶς ἐσχάτως, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἰατρικῆς σημειωθεῖσαν πρόδον, διὰ τοῦτο συχνὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι πῶς θὰ ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὴν φυσικὴν νόσον *per se*, ἀλλὰ κατὰ πόσον δύνασαι νὰ δώσης εἰς τὸν ἀσθενῆ κάτι καλλίτερον διὰ νὰ τὸ βάλῃ εἰς τὴν θέσιν τῆς (ἀσθενείας), ἢ διὰ νὰ τὸ χρησιμοποίησῃ ὡς ἄμυναν ἐναντίον τῆς, ἢ, δραστικώτερον, διὰ νὰ περιορίσῃ μὲ αὐτὸ τὸν διανοητικὸν πόνον»⁽⁵⁾.

★

Ἐχομεν τὴν τάσιν ὡς ἄνθρωποι νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν εὐθύνην. Συνηθίζομεν νὰ αἰτιώμεθα τοὺς ἄλλους. Ὅταν ἡ εὐθύνη μᾶς πλησιάζῃ, ἀρχίζομεν νὰ ἀμυνώμεθα, νὰ κωφεύωμεν καὶ νὰ ἐθελουφυλοῦμεν, διότι δὲν θέλομεν νὰ ἀκοῦσωμεν, νὰ ἴδωμεν, ἢ νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν κατηγορίαν. Εἶναι ἐμφανές ὅτι ἡ ἀσθένεια πολὺ συχνὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς παραβάσεως τῶν νόμων τῆς ὑγείας μὲ τὴν γενικωτέραν σημασίαν αὐτοῦ τοῦ ὄρου. Αὐτοὶ δὲ οἱ νόμοι εἶναι τόσο ἀπόλυτοι, ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ φυσικοὶ νόμοι. Ἡ ἀσθένεια εἶναι πολλάκις ἀναγκαία διὰ νὰ γίνῃ ἐμφανές, ὅτι ὁ κόσμος ἀκολουθεῖ ὀρισμένην τάξιν καὶ ὅτι ὁ Θεὸς κυβερνᾷ τὸν κόσμον μὲ συνέπειαν.

Ὅταν ἡ ἀσθένεια εἶναι ὀδυνηρά, ὁ ἀσθενὴς ἀναγκάζεται νὰ λάθῃ κάποια μέτρα. Ὁ πόνος, εἴτε εἶναι φυσικὸς, εἴτε συναισθηματικὸς, εἴτε διανοητικὸς, ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ ὀρισμένων ἀνωμάλων καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ διορθωθοῦν. Κάποιος μεθοδιστὴς ἐπίσκοπος ἔγραψε μίαν προσευχὴν «Ὑπὲρ Ἀγίου

Μίσου» μὲ τὸ πνεῦμα ὅτι τὸ μῖσος ὑπηρετεῖ ἕνα ἅγιον σκοπὸν, διότι εἰδοποιεῖ ὅτι κάτι ἔχει συμβῆ εἰς μίαν σχέσιν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διορθωθῇ.

Ἡ ἀσθένεια προσφέρει ἐπίσης ἐξαιρετικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ὄργανισμὸν μὲ τὸ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἔκφρασιν ὀρισμένων συναισθημάτων. Ὀρισμένοι ἀσθενεῖαι ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις συναισθηματικῶν προβλημάτων, ὅπως εἶναι ἐπὶ παραδείγματι τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα γεννῶνται ἐκ τοῦ θανάτου προσφιλoῦς προσώπου. Ὁ Dr. Erich Lindemann, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Χάρβαρντ, ἀπέδειξεν εἰς μίαν μνημειώδη μελέτην τοῦ ὅτι τὰ συναισθήματα αὐτά, ἐὰν δὲν εὔρουν κατάλληλον διέξοδον, ὀδηγοῦν εἰς τὸν ἰατρὸν ἢ τὸ νοσοκομεῖον.⁽⁶⁾

Μερικὰ ἄτομα δὲν παίρνουν τίποτε εἰς τὰ σοβαρὰ ἕως οὔτου ἀσθενήσουν. Ἀκούομεν συχνὰ ἀσθενεῖς νὰ λέγουν ὅτι ἔχουν περισσότερο χρόνον νὰ σκεφθοῦν ἄφ' ὅτου εἰσήχθησαν εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἢ ὅτι ἔμαθαν τὸ μάθημα τὸ ὁποῖον ἡ ἀσθένεια τοὺς ἐδίδαξε καὶ ὅτι, ὅταν θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ἴδια καὶ πάλιν θὰ ζήσουν διαφορετικά. Ἄτομα τὰ ὁποῖα ἐξ αἰτίας ὀρισμένης νευρώσεως ἦσαν ἀνίκανα νὰ καλλιεργήσουν καὶ νὰ ἀναπτύξουν διαπροσωπικὰς σχέσεις μετὰ ἀπὸ μίαν σοβαρὰν ἀσθένειαν μεταβάλλουν ἐντελῶς τὴν στάσιν τῶν ἐναντι τῶν συνανθρώπων τῶν.

★

Πρόσφατοι παρατηρήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν σχέσιν τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ καρκίνου ἔχουν ἐπίσης ὀδηγήσει εἰς τὴν διατύπωσιν ἄλλων πολὺ ἐντυπωσιακῶν παρομοίων συμπερασμάτων. Ἡ παλαιότερα ἀντίληψις παρουσίαζε τὸν καρκίνον ὡς ἀποκλειστικῶς ὀργανικὴν ὑπόθεσιν, ὡς τὸν ἐπιδρομέα, ἐνῶ ὁ ἀσθενὴς ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ φιλοξενῶν καὶ ὡς ὁ ἀμυνόμενος ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέως ὄγκου—ὡς ἂν αὐτὸς ὁ τελευταῖος εἶχε ἴδιαν

(5) «*Psychotherapy and Religion*» by Harry Guntrip, N. Y., Harper Bros., 1957.

(6) «*Symptomatology and Management of Acute Grief*» by Erich Lindemann *American Journal of Psychiatry*, CI (1944), 147.

ζωήν—καί Ισχυρίζετο ὅτι ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἀνθρώπων ἀντιμετώπιζον τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιδρομῆς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, καί ὅτι ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ἰδιοσυγκρασίας ἐκάστου συγκεκριμένου ἀτόμου τὸ πῶς θὰ ἀντέδρα κατ' αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἔκαστος καρκινοπαθῆς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῆ μόνον ὡς εἰδικὴ περίπτωση, ἐθεωρεῖτο δὲ θέβαιον ὅτι οἱ ἀσθενεῖς, οἱ ὅποιοι εἶχον προσβληθῆ ὑπὸ καρκίνου, δὲν εἶχον τίποτε ἄλλο κοινὸν ἐκτὸς τῆς ἀσθενείας, ἢ ὅποια ἠπεῖλει τὴν ζωὴν των. Ἐν τούτοις τελευταίως διατυπώνεται ἡ ἄποψις ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν διαφορῶν, αἱ ὅποια παρατηροῦνται εἰς διαφόρους ἀσθενεῖς σχετικῶς μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κακοήθων ὀγκῶν, ὑπάρχουν καὶ ὠρισμένα ἰδιαίτερα ψυχολογικὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὅποια παρουσιάζονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιόμορφως εἰς ὅλους τοὺς καρκινοπαθεῖς. Αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα ψυχολογικὰ χαρακτηριστικὰ γίνονται καταφανῆ, ὅταν συγκρίνωμεν καρκινοπαθεῖς μετὰ ἄλλας ομάδας ἀσθενῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι φυματικῶν. Ἐχει δὲ παρατηρηθῆ ἐπανειλημμένως ὅτι ἔν ἀπὸ τὰ πλεόν διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ καρκινοπαθοῦς εἶναι ἡ ἔντονος ἀνάγκη τὴν ὅποιαν αἰσθάνεται νὰ εἶναι κύριος τῆς τύχης του. Δι' αὐτὸν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σχετίζεται μετὰ τοῦ περιβάλλοντός του ὑπὸ ὄρους οἱ ὅποιοι προσδιορίζονται ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀξιῶν καὶ ἰκανοτήτων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν φυματικόν, ὁ ὅποιος ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐπαφίεται εἰς τὰς ἐξωθεν ἐπιδράσεις. Αἱ διακρίσεις αὐταὶ δὲν εἶναι θεβαίως ἀπόλυτοι, ἀλλὰ εἶναι πολὺ συνήθεις. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ ἐπιβεβαιώνονται μετὰ ἀρκετὴν ἀντικειμενικότητα.

Ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀντιδράσεων αὐτῶν εἰς μίαν ὠρισμένην ομάδα ἀσθενῶν ὑποδηλοῖ τὴν παρουσίαν ἑνὸς ὠρισμένου τύπου προσωπικότητος. Τὰ συμπεράσματα δὲ αὐτὰ δύνανται νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ μετὰ τὸ πλοῦσιον ὕλικόν τῆς κλινικῆς πείρας τὸ σχετικὸν μετὰ αὐτὰς τὰς ἀσθενείας, διὰ πρόσθετον ἐπιβεβαίωσιν.

Ἡ ἀνάγκη αὐτονομίας τῶν καρκινοπαθῶν ἔχει ἐξαιρετικῶς σημαντικὰς συνεπει-

ας. Θετικῶς μὲν τείνει νὰ κἀνῃ τὰς σχέσεις των μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων συνεπεῖς καὶ συνήθως πολὺ σταθεράς. Ἀρνητικῶς δὲ κάνει αὐτοὺς ἐξαιρετικῶς τρωτοὺς εἰς ἀπογοητεύσεις. Ἡ ἀπώλεια ἑνὸς ἐμψύχου ἀντικειμένου εἰς τὸ ὅποιον εἶχον κάνει μίαν σοβαρὰν συναισθηματικὴν τοποθέτησιν, σημαίνει σοβαρὰν θλάθην τῆς εἰκόνας τὴν ὅποιαν ἔχουν περὶ ἑαυτῶν, ὅτι εἶναι κύριοι τῆς μοίρας των. Ὁ Dr. Evans, ὁ πρῶτος σύγχρονος συγγραφεὺς τῆς ψυχολογίας τοῦ καρκινοπαθοῦς, συνέκρινε τοὺς καρκινοπαθεῖς μετὰ τὰ ἀναρριχητικὰ φυτὰ. Ὅταν τὰ φυτὰ αὐτὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸ δένδρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι προσκολλημένα, δὲν δύνανται νὰ προσκολληθοῦν εἰς ἄλλο (?). Τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε μετὰ τοὺς καρκινοπαθεῖς εὐτυχῶς, ἀλλὰ πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὅτι ὁ ἀτομικισμὸς τῶν καρκινοπαθῶν καθιστᾷ ἐξαιρετικῶς δύσκολον τὴν δημιουργίαν νέων σχέσεων. Οἱ καρκινοπαθεῖς δὲν εἶναι τόσο εὐέλικτοι καὶ τόσο πρόθυμοι διὰ νέας σχέσεις ὅσον εἶναι συνήθως ἐπὶ παραδείγματι οἱ φυματικοί.

Ἡ ἰδιορρυθμία τῶν καρκινοπαθῶν εἰς τὰς μετὰ τῶν ἄλλων σχέσεις των καθίσταται ἐμφανῆς ἐκ τῆς περιπτώσεως διακεκριμένου ἰατροῦ, ὁ ὅποιος ὑπεβλήθη εἰς προληπτικὴν ψυχοθεραπείαν ἀφοῦ ἀνέγνωσεν ἕν ἄρθρον περὶ τῆς ψυχολογικῆς ἐνορίας τῆς ὀργανικῆς νόσου. Ἄν καὶ τὸ ἄρθρον δὲν ἀνέφερε τὸν καρκίνον, ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἰατρὸς συνεπέρανε ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Ἐκ τῆς πορείας τῆς ψυχοθεραπείας οὗτος διεπίστωσε μετ' ἐκπλήξεως ὅτι αἱ συνήθαι καὶ αἱ σχετιζόμεναι μετὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀσθενείας του συνεφώνουν μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ὑπόθεσιν, ἢ ὅποια διευτυπύτο εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως προέκυψεν ὅτι ἔπρεπε ἀπαραίτητως νὰ ἀνανεώσῃ οὗτος τὴν μετὰ τῆς συζύγου του σχέσιν του. Λογικῶς τοῦτο ἐφάνετο δυνατόν, διότι οὐδεμία θαθεῖα ἀποξένωσις εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ αὐτῶν. Οἱ δύο αὐτοὶ ἐξαιρετικῶς δημιουργικοὶ ἐπιστήμονες εἶχον ἀπλῶς στραφῆ πρὸς διαφορετικὰ ἐνδιαφέ-

(7) «Apsychological Study of Cancer»
By E. Evans, New York 1926.

ροντα κατά την διάρκειαν τῶν τριάκοντα ἐτῶν τοῦ συζυγικοῦ των θίου. Ὁ ἀσθενὴς ἐν τούτοις ἠσθάνετο ὅτι εἰς τοιοῦτος ἐπα-ναπροσανατολισμὸς τοῦ συζυγικοῦ του θίου θὰ ἦτο ἀνήθικος, διότι θὰ τὸν ἐπεδιώ-κε· διὰ τὴν ἀσῶση τὴν ζώην του μᾶλλον καὶ ὄχι διότι θὰ ἀποκτοῦσε πράγματι ἀληθὲς ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἐνασχολήσεις τῆς συ-ζύγου του.

★

Πολλοὶ ἰατροὶ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων μᾶς πληρο-φοροῦν ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ καρκίνου συνή-θως ἀκολουθεῖ τὴν διακοπὴν μιᾶς σημαν-τικῆς προσωπικῆς σχέσεως, ἡ ὁποία θεω-ρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς ὡς ἀνεπανόρθω-τος. Αὕτῃ ἡ ἐντύπωσις ἔχει ἐπαληθευθῆ κα-τὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τοῦ Leshan, εἰς κλινικὰς καὶ στατιστικὰς μελέτας. Εἶναι ἀ-ξιοσημείωτον ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ καρκί-νου δὲν εἶναι μία μολυσματικὴ ἢ καταλυ-τικὴ διαδικασίᾳ, ἀλλὰ μία ἐντοπισμένη ἀ-νάπτυξις, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν ἀπώλειαν. "Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὴν πληθωρικὴν συναι-σθηματικὴν τοποθέτησιν τοῦ καρκινοπαθοῦς ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἀντικειμένου εἶναι εὐκο-λον νὰ ἴδωμεν τὸν ὄγκον ὡς τὸν συμβο-λικὸν ἀντικαταστάτην ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀπωλέσθη. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀρχικὸν ἀντικείμενον ὁ καρκίνος εἶναι σταθερώτα-τα θεμελιωμένος εἰς τὸ σῶμα, ὥστε νὰ δύ-ναται νὰ ἀναπτύσσεται ἀδιακόπως ὅσον ἡ ζωὴ διαρκεῖ.

Ἡ ὑποσυνειδητὸς ἐνωσμάτωσις ἐνὸς ἀ-πολεσθέντος ἀντικειμένου ἀγάπης περι-εγράφη ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Φρόυδ ὡς ὁ ψυ-χολογικὸς μηχανισμὸς τῆς ἀθυμίας (depres- sion), ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀσθενοῦς μεταβολὴν ἐνὸς μέρους τῆς προσωπικότητός του εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπωλέσθη⁽⁸⁾. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῆν ἡ μεταβολὴ λαμβάνει χώραν εἰς τὴν διάνοιαν, ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ καρκίνου μέ-ρος τοῦ σώματος μεταβάλλεται εἰς τὸν κα-κοήθη ὄγκον. Ὁ καρκίνος μὲ ἄλλους λό-γους εἶναι μία σωματικὴ μορφή ἀθυμίας,

ἐν σημείον ὅτι κάτι σημαντικὸν ἔχει ἀπο-λεσθῆ καὶ ὅτι ἐὰν δὲν λάθῃ χώραν ἡ ἀπα-ραίτητος ἀποκατάστασις, ἡ ζωὴ δὲν θὰ δια-σωθῇ.

Ἡ γνῶσις ὅτι ὁ καρκίνος εἶναι τὸ σύμ-πτωμα κάποιας ἀνωμαλίας εἰς τὴν ζωὴν ἔ-χει ἐξαιρετικὴν πρακτικὴν σπουδαιότητα διὰ τὴν ψυχολογικὴν προσέγγισιν τοῦ καρ-κινοπαθοῦς, διότι ἡ φύσις τῆς ἀπωλείας ἀποκρύπτεται συνήθως ὑπ' αὐτοῦ μὲ ἐξαι-ρετικὴν ἐπιμέλειαν. Εἶναι εὐκόλον νὰ κατα-νοηθῇ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐγώισται ἀσθενεῖς εἶ-ναι ἀπρόθυμοι νὰ παραδεχθῶν ὅτι ἀπέτυ-χαν νὰ διατηρήσουν μιαν ζωτικὴν σχέσιν καὶ τὸ ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποκρύψουν τὸ πόσον ἐνδιαφέρονται δι' ὠρισμένα ἄτομα ἢ δι' ὠρισμένους τρόπους ζωῆς. Βεβαίως μερικοὶ ἀσθενεῖς δὲν ἔχουν συνειδητοποι-ῆσει τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν προοδευτικῶς ἀποξενωθῆ τῶν προηγούμενων σχέσεών των λόγῳ τῆς παρόδου τῆς ἡλικίας ἢ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν τέκνων. Ἄλλὰ ἂν καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπόκρυψις δὲν εἶναι πάν-τοτε σκόπιμος καὶ συνειδητῇ, ἐν τούτοις πολὺ συχνὰ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκρύψεως εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐντυπωσιακὴ, ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας. Ἄρκε-τοὶ εἰδικοὶ ἔχουν διαπιστώσει κατ' ἐπανά-ληψιν ὅτι πολλοὶ ἀσθενεῖς μετὰ ἀπὸ μιαν ἐγχείρησιν καρκίνου ἀρνοῦνται νὰ ἀπαν-τήσουν εἰς οἰκονομικὰ ἐρωτηματολόγιον, ἢ δίδουν πολὺ ἀνεπαρκεῖς ἀπαντήσεις.

Ἐξαιρετικῶς ἐντυπωσιακὸν παράδειγμα ἀποκρύψεως ἀποτελεῖ ἡ περίπτωσις ἐνὸς ἀ-τόμου, τὸ ὁποῖον ἤρχισε ψυχοθεραπείαν ἐ-πειδὴ κατελήφθη ὑπὸ ἐντόνου καταστάσεως καταθλίψεως ἡ ὁποία ἤρχισεν εἰς μιαν ἐξαι-ρετικῶς ἐπιτυχημένην περίοδον τῆς ἐπαγγελμα-τικῆς του ζωῆς. Ἄν καὶ τὸ ἄτομον αὐτὸ ἐνεφανίζετο ὡς ἐξαιρετικῶς εὐλοκρυνὲς καὶ εὐκόλως ἐμπιστευόμενον, ἡ κατάστασις του διαρκῶς ἐπεδεινοῦτο, ἕως ὅτου ἐνεφανίσθη-σαν εἰς αὐτὸν αἰφνιδίως συμπτώματα καρ-κίνου τῶν πνευμόνων. Ἄν καὶ ἡ διάγνωσις ἐγένετο ἐγκαιρῶς, οὗτος ἀνέβαλλε τὴν ἐγ-χείρησιν μέχρις ὅτου ἦτο πλέον ἀργά. Οὐ-δέποτε ἀπεκάλυψεν, ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐγχείρησιν, τί προηγήθη τῆς ὀργανικῆς νό-σου. Μετὰ παρέλευσιν δύο ἐτῶν ἀπὸ τοῦ

(8) «Morning and melancholia» by S. Freud, Coll. Papers IV: 152, 1950.

θανάτου του ή μόνη μάρτυς του δραματικού επεισοδίου, το όποιο ίσως είχε αποφασιστική επίδραση επί της έκδηλωσης της ασθένειας, έπεσκέφθη τον ψυχοθεραπευτήν διά να προβή εις μίαν έξομολόγησιν. 'Η έπισκέπτρια ήτο μία έγγαμος κυρία διά την όποίαν ό ασθενής έτρεφε έξαιρετικήν άφοσίωσιν επί μακράν σειράν έτών. Τουτό τό τελευταίον τό έγνώριζεν ό ψυχοθεραπευτής, αλλά ό ασθενής ώμίλει πάντοτε εϊρωνικώς περί αυτού του... είδυλλίου. 'Ωρισμένοι έφήμεροι έρωτικοί δεσμοί και ή επαγγελματική του ζωή του έδιδαν κάποιαν ίκανοποίησιν μέχρις της έποχής κατά την όποίαν ένεφανίσθη ή κατάθλιψις. Τό γεγονός, τό όποιον έλαβε χώραν όλίγας ήμέρας πρό της έμφάνισεως των πρώτων συμπτωμάτων του καρκίνου, ήτο μία άπεγνωσμένη και ταπεινωτική προσπάθεια του άσθενούς να έχη μίαν γενετησίαν έμπειρίαν μετά της προαναφερθείσης έγγάμου κυρίας ή όποία άπεκρούσθη ύπ' αυτής. Εις τό νοσοκομείον ό ασθενής άνεφέρετο με τον συνήθη εϊρωνικόν τρόπον εις αυτήν την κυρίαν, άλλ' αυτήν την φοράν διά τό γεγονός ότι εκείνη άπέφευγε συστηματικώς να τον έπισκεφθῆ.

★

Πολλάς παρομοιάς παρατηρήσεις είχαν την εύκαιρίαν να κάμω και έγώ προσωπικώς εις την μετά καρκινοπαθών ποιμαντικήν μου έργασίαν. 'Εξ αυτών δύο άποτελούν έξαιρετικώς έντυπωσιακά περιπτώσεις έπιβεβαιούσας την ύπόθεσιν της έμμόνου άρνήσεως του καρκινοπαθοῦς να όμιλήσῃ περί έξαιρετικώς σημαντικῶν έμπειριών του και κυρίως εκείνων αί όποία συμφώνως πρός τάς άνωτέρω άπόψεις άποτελούν την ψυχολογικήν θάσιν της νόσου.

Εις μίαν από τάς άπαξ της έβδομάδος τακτικάς έπισκέψεις μου εις τό Massachusetts General Hospital, του όποίου επί ξετού σχεδόν διετέλεσα έφημέριος, συνήντησα ένα μάλλον ήλικιωμένον άσθενῆ, τον όποιον δέν έγνώριζον προηγουμένως. "Όταν πρό της άναχωρήσεώς μου εκ του δωματίου του τον ήρώτησα εάν θά ήτο εις τό νοσο-

κομείον και την έπομένην έβδομάδα, εκείνος με κατέπληξε με την άκόλουθον άπάντησιν: «'Εγώ δέν πρόκειται να φύγω ζωντανός από αυτό τό νοσοκομείον, έχω καρκίνον εις τους πνεύμονας». 'Επειδή δέν είχαν εύρεθῆ προηγουμένως εις άνάλογον θέσιν, έδοκίμασα κάποιαν άμηχανίαν. Προσεπάθησα έν τούτοις να είπω όλίγας λέξεις, αί όποία θά έμετρίαζον κάπως την έντασιν την όποίαν έδημιούργησεν ή τρομερά άποκάλυψις και άκολούθως έδωσα τό τηλέφωνόν μου εις τον άσθενῆ και τον διεβεβαίωσα ότι θά ήδύνατο να με καλέσῃ όποτεδήποτε θά με έχρειάζετο. 'Η έβδομάς εκείνη παρήλθε χωρίς να κληθῶ, ως άνέμενα, από τον άσθενῆ. "Όταν δέ τον έπεσκέφθην διά δευτέραν φοράν ούδεμία ύπήρξεν άνταπόκρισις εκ μέρους του εις τους ύπαιγιμούς μου διά μίαν πνευματικήν προπαρασκευήν άνάλογον της σοβαρότητος της καταστάσεώς του. 'Επειδή έθεώρησα την περίπτωσιν έπείγουσαν έσκέφθην ότι έπρεπε να προχωρήσω πέραν των ύπαιγιμῶν και άνέφερα εις αυτόν ότι ή διά των μυστηρίων προσφερομένη ύπό της 'Εκκλησίας χάρις εις τους πιστούς δίδει εις αυτούς παρηγορίαν και δύναμιν, ότι είναι πρός ζωήν και όχι πρός θάνατον και τον ήρώτησα εάν θά ήθελε να έξομολογηθῆ και να μεταλάβῃ των 'Αχράντων Μυστηρίων. "Ότι έπηκολούθησεν ήτο πράγματι καταπληκτικόν. 'Ο άσθενής εκλαυσε πικρότατα και έν μέσω λυγμῶν και στεναγμῶν μου είπε: «δυστυχώς δέν μπορῶ πάτερ, δέν μπορῶ». 'Η σκηνή αυτή επανελήφθη όλίγας είπε: «δυστυχώς δέν μπορῶ, πάτερ, δέν έδέχθη οὔτε να έξομολογηθῆ, οὔτε να μεταλάβῃ. 'Εγκατέλειψεν αυτόν τον κόσμον συντετριμμένος, αλλά δέν ήδυνήθη να άποκαλύψῃ τό μυστικόν του.

'Η άλλη περίπτωση ή όποία είναι έξέσου άποκαλυπτική διά την διατυπωθεϊσαν άνωτέρω ύπόθεσιν, αναφέρεται εις μίαν ήλικιωμένην κυρίαν ή όποία επί πενταετίαν ύπέφερεν εκ καρκίνου. 'Επειδή ή κυρία εκείνη ήτο μέλος της κοινότητος μικρῶς τινος πόλεως εις την 'Αμερικήν, εις την όποίαν ύπηρετούν αυτήν την έποχήν, την έπεσκεπτόμην άπαξ της έβδομάδος επί τριε-

τίαν. "Αν και προσεπάθησα με λεπτότητα να παρουσιάσω εις αυτήν τὸν Θεὸν ὡς τὸν στοργικὸν πατέρα, ὁ ὁποῖος ἔχει κατανόησιν καὶ συμπάθειαν διὰ τὰ τέκνα του, ἂν καὶ προσεπάθησα νὰ ἀποδείξω αὐτὰς τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἀντεπροσώπευα ὄχι μὲ λόγους, ἀλλὰ μὲ ἔμπρακτον ἐκδήλωσιν ἐνδιαφέροντος, ἂν καὶ ἐπέδειξα εις αὐτὴν πλήρη καὶ ἀνεπιφύλακτον ἀποδοχήν, ὑπομένων χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἐκδήλωσιν ἀδημονίας τὰς μακρὰς περιόδους σιωπῆς αἱ ὁποῖαι ἦσαν συνήθειες εις τὰς συναντήσεις μας, ἐν τούτοις ἡ ἐπικοινωνία μας, κατὰ τὰ τελευταῖα δύο ἔτη, οὐδέποτε ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς ἀκολούθου στιχομυθίας: «Καλημέρα σας». —«Καλημέρα». —«Πῶς αἰσθάνεσθε σήμερα;» —«Τὰ ἴδια».

Σιωπή... —«Πῶς πηγαίνουν οἱ πόνοι;» —«Τὰ ἴδια». —«Πῶς ἐκοιμηθήκατε χθὲς βράδυ;» —«Ὅχι καλά». Σιωπή... —«Κάνει λίγο κρύο σήμερα». —«Ναί».

Οὐδέποτε ἔμαθον ἐκ τοῦ στόματος τῆς ἀσθενοῦς ἐκείνης ὅτι ἦτο μητέρα δύο τέκνων, τὰ ὁποῖα εἶχον νυμφευθῆ καὶ εἶχον τὰς οἰκογενεῖας των. Ἄλλ' ἦτο κοινὸν μυστικὸν εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην πόλιν, ὅτι ἡ ἀσθενὴς εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸν σύζυγόν της καὶ συνέζη ἐπὶ ἔτη μετ' ἄλλου ἀνδρός. Οὐδέποτε ἀνέφερε τὴν πικρίαν καὶ τὴν περιφρόνησιν τὴν ὁποῖαν εἶχον ἐκφράσει εις αὐτὴν τὰ τέκνα της καὶ μετὰ πενταετίαν ἀφορήτων πόνων ἐσφραγίσθη διὰ παντὸς τὸ πικραμένον ἐκεῖνο στόμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἤνοιχθη παρὰ διὰ νὰ προφέρῃ τὰς ὀλίγας συντόμους λέξεις. «Ναί». «Τὰ ἴδια». «Ὅχι τόσο καλά».

★

Ἡ διαπίστωσις ἐνὸς ἄλλου φαινομένου ὁδηγεῖ ἐπίσης πρὸς τὴν νέαν αὐτὴν ὠλοκληρωμένην καὶ ψυχοσωματικὴν θεώρησιν τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς ὑγείας καὶ νόσου εἰδικώτερον. Μία μεγάλη ποικιλία προσφάτων κλινικῶν παρατηρήσεων μᾶς ἀναγκάζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μερικὰ ἄτομα ἐπιθυμοῦν περισσότερο νὰ ζήσουν, ἀπὸ ἄλλα καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία ἔχει ἀναμφισβήτητον ἐπίδρασιν

ἐπὶ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ σώματος εἰς τὰς κρίσεις καὶ τὰς ἀσθενείας. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ ἂν καὶ δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς τῆς «ἐπιθυμίας διὰ τὴν ζωὴν» καὶ τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποῖαν ἔχει αὐτὴ ἐπὶ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ σώματος κατὰ τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐπιτρέπουν πρὸς τὸ παρὸν τὸν καθορισμὸν της κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος θὰ ἐγένετο εὐρέως δεκτὸς καὶ πρακτικῶς χρήσιμος. Ἄλλὰ καίτοι τὰ ὅρια τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀσθενοῦς νὰ ζήσῃ—ἐπὶ τοῦ σώματος εἰς τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἀσθένειαν—δὲν εἶναι γνωστά, εἶναι ἐξηκριθῶμενον ὅτι τὰ ὅρια αὐτὰ εἶναι πολὺ εὐρύτερα ἀπὸ ὅ,τι ἐπιστεύετο πρὶν ἀπὸ εἴκοσι πέντε ἔτη. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἰατρῶν πιστεύουν τοῦλάχιστον σήμερον ὅτι ἡ θέλησις τοῦ ἀτόμου διὰ νὰ ζήσῃ εἶναι πολὺ σπουδαῖος παράγων εἰς τὴν παθογένεσιν σοβαρῶν ἀσθενειῶν. Ἐκτὸς δὲ τῶν κλινικῶν δεδομένων μία μεγάλη ποικιλία μελετῶν, ἐπεκτεινομένων ἀπὸ τῶν μαγικῶν θανάτων μέχρι τῆς ἐπιδράσεως τῆς προσωπικότητος ἐπὶ τοῦ καρκίνου, ἐπιβεβαιῶναι τὴν σημασίαν αὐτοῦ τοῦ παράγοντος. Ἄν καὶ βασικά ζητήματα σχετιζόμενα μὲ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἔχουν διασαφισθῆ, αἱ γενόμεναι ἔρευναι ἔχουν καταλήξει εἰς τὰς ἀκολούθους διαπιστώσεις:

Ἐκτὸς τῆς πιθανῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς παθογενέσεως, ἡ διέγερσις τῆς ἐπιθυμίας διὰ τὴν ζωὴν ἔχει μίαν ἄλλην σπουδαιοτάτην συνέπειαν διὰ τὸν ἀσθενῆ. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως, τῆς αὐτοαναζητήσεως καὶ τῆς αὐτοαποδοχῆς, εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ προσπάθεια διεγέρσεως τῆς ἐπιθυμίας διὰ τὴν ζωὴν ὁδηγεῖ, ὁ ἀσθενὴς γίνεται μία πληρεστέρα καὶ πλουσιωτέρα προσωπικότης. Δὲν ἀποθνήσκει νικημένος καὶ κτυπημένος ἀπὸ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δυνατὸς καὶ ὠλοκληρωμένος καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐγὼ ἔχει τὴν ἀξίαν της ἀνεξαρτήτως τῆς ἐκτάσεως τοῦ χρονικοῦ διαστήματος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐπιτελεῖται, ἡ πραγματοποιήσις αὐτῆς τῆς ἀναπτύξεως εἶναι αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐν ἐξαιρετικῆς σημασίας ἐπίτευγμα.

Ὁ ἀσθενὴς ὁ ὁποῖος εἰς μίαν κρίσιμον στιγμὴν φαίνεται νὰ ἔχη ἠλαττωμένην τὴν ἐπιθυμίαν διὰ νὰ ζήσῃ, εἶναι σχεδὸν πάν-

τοτε εν άτομον του οποίου η επιθυμία δια την ζωήν ητο αδύνατος και προηγουμένως. "Όταν δέ επιχειρηται η αντιμετώπισις του φαινομένου αυτού της ηλαττωμένης επιθυμίας δια την ζωήν ως συνεπείας της ασθeneίας, τὰ αποτελέσματα δέν είναι συνηθως ικανοποιητικά. Μόνον όταν ανάζητούνται άμέσως τὰ πραγματικά προβλήματα της ζωής του άσθενους, αί ύπαρξιακαί έρωτήσεις εις τας όποιαις δέν ητο εις θέσιν νά άπαντήση κατά ένα ικανοποιητικόν τρόπον, τότε και μόνον τότε η επιθυμία δια την ζωήν είναι δυνατόν νά διεγερθῆ.

"Όταν δέ γίνεται αυτή η προσπάθεια διεγέρσεως της επιθυμίας δια την ζωήν, είναι άπαραίτητον νά προβληθούν εις τόν άσθενή σκοποι δια τó μέλλον, οί όποιοι νά έχουν πραγματικήν σημασίαν δι' αυτόν, εν ιδεώδες δια την πραγματοποίησιν του όποιου νά πρέπει νά άγωνισθῆ ούτος εις την ζωήν του. Κάθε πολιτισμός προσέφερε ταιούτα ιδεώδη, όπως εκείνα του «ήρωος», του «ίππότου», η του «άσκητου». Εις την εποχήν μας φαίνεται ότι τó ιδεώδες εκείνο, τó όποιον θά ηδύνατο πράγματι νά συγκινήση τόν σημερινόν άνθρωπον είναι του ώλοκληρωμένου και ώριμου ανθρώπου. "Η ανάπτυξις ενός έκάστου άτομου κατά τόν ίδιον αυτού τρόπον, η έλευθερία του ανθρώπου νά είναι ό έαυτός του. Αυτός είναι ένας σκοπός δια τόν όποιον θά ηδύνατο νά άγωνισθῆ ό σημερινός άνθρωπος. Οί άσθενείς εις τούς όποιους προσάλλεται εις τοιούτος σκοπός, φαίνεται νά τόν εύρίσκουν πράγματι άξιον δια νά άγωνισθούν δι' αυτόν. Δέν είναι θεβαίως εύκολον νά παρουσιασθῆ εις τοιούτος σκοπός ως πραγματοποιήσιμος εις άσθενείς οί όποιοι έχουν πρό πολλού έγκαταλείψει κάθε προσπάθειαν. Οί άσθενείς οί όποιοι έχουν άπολέσει την επιθυμίαν της ζωής, έχουν συνήθως έγκαταλείψει πρό πολλού κάθε έλπίδα δια μίαν ολοκλήρωσιν της προσωπικότητος των, έχουν καταδικάσει τόν έσώτερον έαυτόν των και έχουν πιστεύσει ότι ούτος είναι άπαράδεκτος. Εις ένα άσθενή έλέχθη ότι είχε κακοήθη όγκον και ότι έπρόκειτο νά άποθάνη μετά από την παρέλευσιν ώρισμένου χρόνου. "Αργότερον ό-

μως με την χρῆσιν ενός νέου είδους θεραπείας ό καρκίνος εξηφανίσθη. "Ολίγας ημέρας πρό της άναχωρήσεώς του εκ του νοσοκομείου ό άσθενής έκείνος προέβη εις την ακόλουθον δήλωσιν προς τόν ιατρόν. «Γιατρέ, ίσως νά μή τó έχετε άντιληφθῆ, αλλά τó μεγαλύτερον πρόβλημά μου δέν ητο τó ότι έπρόκειτο νά άποθάνω, αλλά είναι τó τί θά κάνω με τή ζωή μου, τώρα που έχω θεραπευθῆ». Με ένα άλλον άσθενή έλαθε χώραν η ακόλουθος στιχομυθία:

Ψυχοθεραπευτής: «Μήπως είναι καιρός δι' έσας νά άρχίσετε σκεπτόμενος τόν έαυτόν σας και νά παύσετε άσχολούμενος με τας αντιδράσεις τών άλλων προς έσας;»

"Ασθενής: «"Αλλά αυτάί αι αντιδράσεις έχουν ιδιαιτέραν σημασίαν. Αυτό είναι τó έργον μας. Αυτό είναι έκείνο που έχω νά κάνω».

Ψυχοθεραπευτής: «Κάποτε έργον του άτόμου είναι νά καλλιεργῆ τόν κήπον του. Τόν κήπον που εύρίσκεται όπισθεν της οικίας του η έμπρός από αυτήν, η εκείνον εις την καρδίαν του».

"Ασθενής: «Ποιά είναι η άξία της καλλιεργείας ενός κομματιού γεμάτου πέτρες και φραγμένου με χονδρούς φράχτες».

Ψυχοθεραπευτής: «"Ετσι βλέπετε την καρδιά σας;»

"Ασθενής: «Μάλιστα».

★

"Η προσπάθεια διεγέρσεως της επιθυμίας δια την ζωήν εις τόν άσθενή δέν επιτυγχάνεται άσφαλώς με την παρουσίαν λογικων επιχειρημάτων εις αυτόν. "Η θαθεία άγωνία και η περιπλοκή με την ζωήν, αί όποιαί επιδρουν άποφασιστικώς επί της επιθυμίας του άτόμου νά ζήση, δέν αντιμετωπίζονται με τοιουτον τρόπον. "Η διαθεβαίωσις, «έχεις κάθε λόγο νά ζήσης», ως μία άπλή πληροφοριακή διατύπωσις προς τόν άσθενή, έστω και αν συνοδεύεται από ένα κατάλογον επιχειρημάτων δέν πείθει. Μία τοιαύτη προσπάθεια πρέπει νά προχωρηθεβαύτερον και νά επιδιώκη την καλλιέρ-

γειαν τῆς πίστεως τοῦ ἀτόμου εἰς ἑαυτό. Τὸ ἄτομον τὸ ὁποῖον ἀσθενεῖ σοβαρῶς συνήθως δοκιμάζει κάποια ψυχολογικὴ ἀπομόνωσιν. «Ὁ πόνος» γράφει ὁ Daudet «εἶναι πάντοτε κάτι νέον δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ὑποφέρει, ἀλλὰ κάτι κοινὸν διὰ τοὺς περὶ αὐτόν. Ὅλοι θὰ τὸν συνηθίσουν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον». Ἡ ἀπομόνωσις αὐτὴ εἶναι τόσοσιν θαθεῖα, ὥστε ὁ ἀσθενὴς νὰ αἰσθάνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἢ εἰς τὴν ἄλλην πλευράν τῆς σελήνης κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Τολστόϊ. Ἡ ἀπομόνωσις δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν φαίνεται νὰ ἐξασθενῇ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀσθενοῦς νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν δοκιμασίαν, νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν πόνον καὶ νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ἐπιβίωσίν του. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ ἀποκατάστασις μίας θαθεῖας σχέσεως μὲ ἕν ἄλλο πρόσωπον διαθεβαίῳ τὸν ἀσθενῆ ὅτι κάποιος ἄλλος τὸν ἀποδέχεται χωρὶς ἐπιφύλαξιν ἢ φόβον καὶ τοιούτοτρόπως τὸν ἐνθαρρύνει νὰ ἀποδεχθῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του. Ἐὰν δὲ τὸ θασικὸν πρόβλημα τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι ἡ ἀδυναμία του νὰ δεχθῇ τὸν ἑαυτόν του, ὅπως φαίνεται νὰ συμβαίνει μὲ τοὺς καρκινολογίαις, τότε ἡ ἐπιθυμία διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀσθενοῦς διεγείρεται. Εἶναι πολὺ συχνὰ πρόβλημα πῶς θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ διαπιστώσῃ ὁ ἀσθενὴς πόσον κατηγορηματικῶς ἔχει ἀποκρούσει ἑαυτόν καὶ πόσον ἔχει ἀποξενωθῇ ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν συναισθηματικὸν του κόσμον. Μία ἀσθενὴς εἶπε εἰς τὸν ψυχοθεραπευτὴν ὅτι δὲν ἐγνώριζε περὶ τίνος πράγματος ὠμίλει οὗτος, ὅταν τῆς εἶπε ὅτι εἶχεν υἱοθετήσῃ τὴν στάσιν ἀποκρούσεως τῶν γονέων τῆς πρὸς αὐτὴν καὶ ὅτι εἶχε συμφωνήσει μὲ αὐτὴν τὴν στάσιν. Ὁ ψυχοθεραπευτὴς τότε ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτὴν νὰ ἀναπολήσῃ ἕν περιστατικὸν τῆς παιδικῆς τῆς ἡλικίας κατὰ τὸ ὁποῖον εἶχε γίνῃ ἀντικείμενον ἀδίκου μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν γονέων τῆς καὶ εἶχε πονέσει. Ἡ ἀσθενὴς συνεμορφώθη πρὸς τὴν ὑπόδειξιν καὶ κατάρθωσε νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ ἀναπλάσῃ εἰς τὴν φαντασίαν τῆς τὸ περιστατικὸν μὲ κάθε λεπτομέρειαν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπεισοδίου ἡ ἀσθενὴς ἔκλαυσε

πικρῶς μόνη εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ ψυχοθεραπευτοῦ. Ἦτο εἰς θέσιν νὰ «ἴδῃ» τὴν σκηνὴν πολὺ καθαρά καὶ ἦτο ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ περιγράψῃ τὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα ἐφόρει. Ὁ ψυχοθεραπευτὴς τῆς ἐζήτησε τότε νὰ φαντασθῇ ὅτι εἶχαν τὴν «μηχανὴν τοῦ χρόνου» (ἤξευρε τὴν σχετικὴν ἱστορίαν τοῦ H. G. Wells), ἐκεῖ εἰς τὸ γραφεῖον καὶ ὅτι ἐκεῖνη εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν, ὅπως ἦτο αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ ταξειδεύει εἰς τὸ παρελθὸν εἰς ἐκεῖνο τὸ ἴδιον δωμάτιον αὐτὴν τὴν ἰδίαν στιγμὴν τοῦ ἐπεισοδίου.

Ψυχοθεραπευτῆς: «Τώρα εἰσέρχετε— ὅπως εἶστε τώρα—εἰς τὸ δωμάτιον εἰς τὸ ὁποῖον τὸ μικρὸ κορίτσι κλαίει ζαρωμένο ἐπάνω εἰς τὸ κρεβάτι του. Σὰς κυττάζει. Τί θὰ ἐκάνετε ἐσεῖς;»— Ἀσθενὴς: «Θὰ τὴν κτυποῦσα». Ἡ κατὰπληξις καὶ ὁ συγκλονισμὸς τὸν ὁποῖον ἤσθάνθη, ὅταν ἤκουσεν ἑαυτὴν νὰ προφέρῃ αὐτὰς τὰς λέξεις, ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἕνα οὐσιαστικὸν ἐπαναπροσανατολισμὸν πρὸς τὸ ἐγώ.

★

Μία ἄλλη ἀσθενὴς ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ ψυχοθεραπευτοῦ τί πράγματι ἐπεθύμει ἀπὸ τὴν ζωὴν. Ἡ ἀσθενὴς ἐκεῖνη ἡ ὁποία εἶχε καρκίνον εἰς τὸ στήθος κατ' ἀρχὴν ὠμίλησε μόνον περὶ τῆς ἀσθενείας τῆς καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς νὰ μὴ ἀποθάνῃ. Ὅταν ὅμως ὁ ψυχοθεραπευτὴς τὴν ἠρώτησεν: «Ἐὰν εἴσατε ἐντελῶς καλά, θὰ ἠθέλατε νὰ συνεχίσετε νὰ ζῆτε μὲ τὸν σύζυγόν σας, ἢ θὰ προτιμούσατε νὰ μείνετε μόνη;» Προσεπάθησε νὰ ἀπαντήσῃ, ἐσταμάτησεν, ἐκύτταξε μὲ κατὰπληξιν καὶ μετ' ἐκδηλον ἔκπληξιν εἰς τὴν φωνὴν τῆς εἶπε: «Δὲν ξέρω». Ἀπὸ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἤρχισε νὰ σημειώσῃ οὐσιαστικὴν πρόοδον εἰς τὴν ψυχοθεραπείαν τῆς καὶ εἶχε πολὺ καλλιτέραν διάθεσιν. Πολλοὶ ἀσθενεῖς ἔχουν τόσοσιν ἀπόλυτα ἀποκρούσει τὸν ἑαυτόν των, ὥστε νὰ αἰσθάνονται ἐντελῶς ἀποκομμένοι ἀπὸ αὐτόν, ἢ ὥστε νὰ θεωροῦν τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὁρμάς του ἐντελῶς ἀπαράδεκτους.

Ἄρχιμ. ΦΙΛ. ΦΑΡΟΣ

PIERRE EMMANUEL

Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία, σὲ πρόσφατη ἀπόφασή της, ἐξέλεξε γιὰ μέλος της, στὴν ἔδρα τῆς ποιήσεως τὸν Χριστιανὸ ποιητὴ Pièrre Emmanuel.

Ὁ νέος Ἀκαδημαϊκὸς γεννήθηκε στὴν Γκάν (Bearn) τῆς Γαλλίας τὸ 1916. Προέρχεται ἀπὸ εὐλαβῆ οἰκογένεια. Ἀφοῦ τελείωσε τὶς σπουδές του, δίδαξε φιλολογία στὰ κολλέγια τοῦ Χερβούργου, τοῦ Ποντουάζ καὶ τοῦ Ντιελεφίτ. Τὸ 1938 ἔγραψε τὸ πρῶτο του ποίημα «Ὁ Χριστὸς στὸν τάφο». Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ τῶν Βρυξελλῶν «τὰ τετράδια τῶν ποιητῶν» ἐξραβεύτηκε τὸ 1940 ἡ συλλογὴ του «Ἐλεγείες». Μετατὴν ἀπελευθέρωση διηύθυνε στὸ Παρίσι τὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ «Etoiles» καὶ ἐργάστηκε στὴν ἀγγλόφωνη ἐκπομπὴ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ.

Ἡ πνευματικὴ του κατάρτιση, ἀπὸ τὰ σχολικὰ του χρόνια, μὲ τὴν στοργικὴ συμπαράσταση λογίων κληρικῶν, ἦταν βαθειὰ διαποτισμένη ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ σκέψη, κάτω ἀπ' ὅλες τὶς μορφές — κατὰ τὴν ἑξομολογία τοῦ ἴδιου: ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή μέχρι τοὺς Μυστικούς, ἀπ' τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη μέχρι τὸν Κάρολ Μπάρθ, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀύγουστινο μέχρι τὸν Λούθηρο.

Ἡ οὐσία τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς, φωτίζεται ἄπλετα ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα στὸ ὁποῖο ἐμβαθύνει μὲ θαυμαστὴ δεξιότητι. Ἰδιαίτερα τὸν συγκινεῖ τὸ ὑπαρξιακὸ δράμα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου.

Ἡ ποίησή του, μορφικὰ ἐλεύθερη, εἶναι χειμαρρῶδης. Οἱ συγκρουόμενες ἔννοιές του ἀπαιτοῦν ἐργῶδη προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ βαθύτερου νοήματός του. Ἡ φράση του μεγαλόστομη, ρητορικὴ, ἀλλὰ καὶ κοφτὴ, μεταδίδει τὸ πάθος καὶ τὴν συγκίνηση. Πολλὰ συχνὰ ἡ θρησκευτικὴ του πνοὴ προβάλλει μέσα ἀπὸ ἀφαιρέσεις καὶ προεκτάσεις ἐπιτυχημένες. Ἐχει ἐκδώσει πολλὰ ποιητικὰ συλλογὰς: «Ἐλεγείες» (1940), «Τάφος τοῦ Ὁρφέα» (1941), «Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ Χριστὸς του» (1942), «Μάχες μὲ τοὺς ὑπερασπιστὰς σου» (1942), «Σόδομα» (1944), «Ἡ ἐλευθερία ὀδηγεῖ τὰ ἔθιμά σου» (1945), «Βαβέλ» (1952), «Ὁ ἐργάτης τῆς ἐνδεκάτης ὥρας» (1954), «Πρόσωπο - νέφος» (1956). Κριτικὰς μελέτες του περιέχονται στὴν συλλογὴ του μὲ τὸν τίτλο «Ποίηση - θερμὴ ὑπόθεση» 1947. Παραθέτουμε σὲ μετάφραση ἓνα χαρακτηριστικὸ ποίημα ἀπὸ τὴ συλλογὴ του «Πρόσωπο - νέφος».

ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Αὐτὸς ποὺ δρθώνεται καὶ ξεφωνίζει θαρρετά:

«Εἶμαι ὁ δῆμος τοῦ Θεοῦ».

«Εἶμ' ἡ γενιὰ δλόκληρη τοῦ Κάιν».

«Τὸ ἁμάρτημα τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἶναι δικό μου».

Αὐτὸς ποὺ παραδέχεται γιὰ τὴν καρδιά του

τὸν διαλυμένο κόσμο τῶν ἀνθρώπων τῆς χολῆς,

ἐκεῖνος ξέρει τοῦ χώματος τῆ γεύση,
ἐκεῖνος τοῦ Σταυροῦ μετράει τὶς δδύνες
στοῦ μέγεθος τοῦ ἴδιου του τοῦ βάρους.

Καλὰ γνωρίζει ἐκεῖνος
σὰν κάμει ὀτιδήποτε
πῶς καταφέρει τὸ κακὸ μονάχα.

Εἶναι ὁ ἄνθρωπος
αὐτὸς πὸν καταστρέφει,
αὐτὸς πὸν ἀλλάζει τῆ μορφῆ τοῦ κόσμου,
γιὰ νὰ τὸν ξαναφτειάξει κατ' εἰκόνα του.
'Ἄλλ' οὔτε τόσο δὰ ἀπ' τὴν καρδιά του
δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει μοναχό του,
δὲ θὰ μπορούσε νὰ γλυτώσει μοναχό του.
Καὶ νὰ τον πὸν φωνάζει ἀπελπισμένα:
«Φανέρωσέ μου τὸ θεῖκὸ τὸ πρόσωπό μου!»

Αὐτὸς πὸν λέει:

«'Ερεῦνησα τὴν ἀθλιότητά μου».
«Γιὰ νὰ τὴν φορτωθῶ, εἶμαι ἀδύνατος πολὺ».
«Σκοτώνοντάς τον τὸν Θεό, ἔχω πεθάνει ὁ ἴδιος».
«Μονάχα ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ μ' ἀναστήσει».
'Εκεῖνος τοῦ Κυρίου συμερίζεται τὸ θάνατο
καὶ τὴ μορῆ τοῦ Σταυροῦ τὴν ἀνεκλάλητη.
'Αφοῦ διατρέξει ὁ ἄνθρωπος ἔως τὸ τέλος τὴν κακία του
καὶ θυσιστεῖ στοῦ μίσους του τὴν ἔξαρση,
στὴν ἐναντίον Σου μαγία του θ' ἀνακαλύψει τότε,
τὸ πάθος πὸν ξεσκίζει τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό,
κ' ἔτσι θὰ νοιώσει, πῶς τ' ἀληθινὸ τὸ πρόσωπό του
εἶν' ἡ μορφῆ ἢ ἐναγώνια τοῦ Θεοῦ.

(μετάφραση)

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΥΤΥΧΙΑ

Στην εποχή μας η εὐτυχία ἔχει συνδρασθῆ με τὴν ὑλική, ἐξωτερική, ἐντυπωσιακή ἐπιτυχία καὶ πηγὴ τῆς θεωρεῖται ἢ συνεχῆς διασκεδάσις, τὸ ξέφρενο γλέντι. Εὐτυχῆς — λέει τὸ σύγχρονο παραμῦθι — εἶναι ὁ πλούσιος νέος, αὐτὸς ποὺ ἔχει τὸ πιὸ ὠραῖο αὐτοκίνητο καὶ τὰ μέσα — ἄφθονο χρῆμα — νὰ γλεντάτῃ κάθε μέρα.

Τὰ νειάτα ἀναζητοῦν με πάθος τὸ γλέντι, ὅπως ἡ πυρωμένη γῆ τῆ θροχῆ, ὅταν ὅλα εἶναι ναρκωμένα κάτω ἀπὸ ἓνα καυτερὸ ἥλιο. Καὶ τὸ πάθος καὶ ὁ πόθος μεταφράζονται στὸ ἀδιάκοπο κυνηγητὸ τῶν ποικίλων ἀπολαύσεων. Τὸ τρελλὸ κυνηγητὸ τῆς νέας γενεᾶς. Σπάζοντας κάθε ἠθικὸ δεσμό, χιλιάδες νέοι ζητοῦν νὰ γεμίσουν τὴν καρδιά τους με τὶς πολυποίκιλες καθημερινῆς διασκεδάσεις. Πάρτυς, χοροί, πολυήμερες ἐκδρομές, νὰ τὸ πρόγραμμα μιᾶς μεγάλης μερίδος τῆς σημερινῆς νεολαίας.

Μέσα σὲ τοῦτο τὸ μεθύσι, τὰ νειάτα νοιώθουν, μερικῆς φορῆς, κάποια ἐπιφανειακὴ εὐχαρίστησι. "Ἐνα γλέντι, μιὰ ἐκδρομὴ, γεμίζουν κάπως τὴν καρδιά, χαρίζοντάς τῆς μιὰ κάποια πρόσκαιρη εὐτυχία. "Ἐρχονται ὅμως καὶ στιγμές, ποὺ κι' αὐτοὶ νοιώθουν πὼς δὲν τοὺς δίνουν ὄλ' αὐτὰ τὴν ἀληθινὴν χαρὰ, τὴν εἰρήνην ποὺ ζητάει ἡ ψυχὴ. "Ἀλλὰ τὰ σπρώχνουν στὴν ἀμαρτία ποὺ εἶναι πικρὴ καὶ ὀδηγεῖ στὴν καταστροφή. Διάβαζα πρὸ καιροῦ γιὰ τέσσερεις νέους, ποὺ ζήτησαν τὴν... εὐτυχία τραβώντας με τὴν Ἀργῶ τους γιὰ τὴν Ἀφρικὴ! Γιὰ ὅλα εἶχαν προνοήσει. Τὸ μόνο ποὺ δὲν σκέφθηκαν ἦταν ἡ εὐπάθειά τους στὰ λικνίσματα τῆς γαλάζιας ἐπιφάνειας. Ζωηρὰ καὶ ἀφρισμένα τοὺς δέχθηκαν τὰ κύματα. "Ἦστερα ὅμως ἀπὸ τοὺς πρώτους κλυδωνισμοὺς ἢ ναυτία! Ποὺ ν' ἀνθέξουν στὰ χέρια τους τὰ κουπιά;

Ποιὸς νὰ κρατήσῃ τιμόνι; Μὲ τὰ μάτια βυθισμένα στὶς κόγχες, σκύβουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν κουπαστὴ καὶ βογγοῦνε. "Ἀκυβέρνητη ἀφήνουν τὴ θάρκα τους καὶ μιὰ δλόκληρη νύκτα τὰ κύματα διασκεδάζουν, ἐξευτελίζοντας τὸ ἰδανικὸ τους. Μόνο τὸ πρωτὶ τοὺς ἔρριξαν στὴν ἀμμουδιά.

Στὸ ἀφρισμένο πέλαγος τῆς ζωῆς καὶ τὰ σύγχρονα νειάτα συναντοῦν συχνὰ ἀντὶ γιὰ τὴν ἀληθινὴν χαρὰ, τὴ ναυτία, τὸ ναυάγιο. "Ἄδεια, ἀνικανοποίητη μένει ἡ ψυχὴ τους, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολυδάπανες διασκεδάσεις. Τὰ ξυλοκέρατα δὲ χορταίνουν ψυχές. Καὶ οἱ ποικίλες μορφῆς τῆς ἀμαρτίας εἶναι ξυλοκέρατα, καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ ἱκανοποιήσουν τοὺς θαυθῆτους, θεῖους πόθους τοῦ ἀνθρώπου. «Λιμῶ ἀπόλλυμαι» (Λουκ. ιε' 17) ἦταν ἡ κραυγὴ τῆς ἀπελπισίας τοῦ ἀσώτου παιδιοῦ.

«Ὅλη ἡ πολυτέλεια τῆς κοσμικῆς ζωῆς, τὸ ξεφάντωμα, τὰ γλέντια, δικά μου ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, γράφει ὁ Ἄγγλος συγγραφεὺς Β. Nichols, γιὰ τὰ χρόνια τῆς νεότητος του. Ἐν τούτοις αὐτὸ δὲν σήμαινε τίποτα. Μὰ γιατί τάχα; Συχνὰ ρωτοῦσα τὸν ἑαυτὸ μου: Τί σοῦ φταίει; Γιατί δὲν εἶσαι εὐτυχῆς; Μὰ, γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τί σοῦ λείπει τέλος πάντων;»

Μὲ πλοῦτη, δόξα, διασκεδάσεις δὲν γεμίζει ἡ ψυχὴ τοῦ νέου. Ἡ ἀληθινὴ εὐτυχία δὲν φανερώνεται ὅσο τὰ νειάτα, σὰν πουλιά, κτυπᾶνε τὰ φτερά στοὺς θράχους μιᾶς σπηλιάς, γιατί δὲν βλέπουν, δὲν θέλουν νὰ δοῦν τὸ φωτεινὸ ἀνοιγμα. "Ὅσο κρατοῦν οἱ νέοι τὰ μάτια τους στὰ χαμηλά, ὅσο μένουν δεμένοι στὴν ὕλη, ἄδικα θ' ἀναζητοῦν τὴ σωστὴ, τὴν ἀληθινὴν εὐτυχία, ποὺ γεμίζει τὸ κενὸ τῆς ψυχῆς.

I. Γ. Ἀλεξίου

Ἐπιστολαὶ

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

Ἀγαπηταὶ «Ἀκτίνες»

Τὸν περασμένο μῆνα ἄφησαν τὸν κόσμον αὐτὸ δύο ἑξοχες μορφές τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων: ἡ Μυρτιώτισσα καὶ ὁ Πικιώνης. Πολλὰ ἔγραψαν θεθαίως οἱ ἑφημερίδες καὶ γιὰ τοὺς δύο. Ἀλλά, ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ βαθύτερα πνευματικὰ στοιχεῖα, τὸν κόσμο τῆς καρδιάς καὶ τοῦ ἀληθινοῦ Πνεύματος, δὲν τὰ πιάνει ὁ φακὸς τοῦ δημοσιογράφου καὶ ἐπιφυλλιογράφου.

Θὰ ἤθελα γιὰ τοῦτο νὰ καταθέσω δύο εὐλαβικά ἀνθη στὴ μνήμη τους, δύο πρόσφατες σχετικά μαρτυρίες γιὰ τὴν πνευματικότητα τῆς ποιητρίας καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος.

Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ μου ἐπικοινωνία κατὰ τὰ δύο τελευταῖα χρόνια μὲ τὴν Μυρτιώτισσα διεπίστωσα τὰ ἑξῆς: Ἡθελε τὶς πνευματικὲς συζητήσεις σχετικά μὲ τὴν θρησκεία καί, ὅπως εἶπε κάποιος δικός της, ζοῦσε σὲ μιὰ διαρκῆ ἀναζήτησι. Ἀναζητοῦσε συχνὰ τὸν ἱερέα τοῦ Γεν. Κρατικοῦ Νοσοκομείου, ὅπου εἶχε νοσηλευθῆ, γιὰ νὰ ἀντλή θρησκευτικὴ τόνωσι καὶ ἀνακούφισι. Κάθε βράδου δὲν ἔπεφτε νὰ κοιμηθῆ, ἀν δὲν διάβαζε τὴν Βίβλο, ὅπως θεβαιώνει ἡ κυρία πού τὴν περιποιεῖτο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμη ὅτι μιὰ φιλντισένια στρογγυλὴ εἰκόνα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τὴν ἐκληροδότησε μαζί μὲ τὴν Βίβλο τῆς σὲ ἕνα θρησκευτικὸ πρόσωπο. Ἀκόμη ἄφησε μιὰ δωρεὰ γιὰ τὰ ἔσπορα παιδιὰ τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων. Γι' αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἔγραψε καὶ τὸ τελευταῖο τῆς ποίημα, τὸ κύκνειο ἄσμα τῆς, πού δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Ἡ Ζωὴ τοῦ Παιδιοῦ» πρὶν λίγους μῆνες:

Προσευχὴ στὸν Κύριο

ὦ Χριστὲ τῆς ἀγάπης, προστάτησε
τὰ φτωχὰ, τὰ ὀρφανὰ μας παιδάκια,

ΑΚΤΙΝΕΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1968

μὲ τὸ θεῖο τὸ λόγο Σου γλύκανε
τῆς ψυχῆς τους τὰ πρῶτα φαρμάκια!

Στάσου, Κύριε, κί' ἀδερφὸς καὶ Πατέρας τους,
μῆλυσέ τους γιὰ ὀλόφωτες μέρες
πού θὰ ἰδοῦν ὅτι ἀγάπησαν πιότερο,
τὶς καλές, τὶς γλυκὲς τους μητέρες.

Βοήθησέ τα νὰ ἰδοῦν τὸν Παράδεισο
πού γιὰ κείνα ἀνοιχτὸς περιμένει.
Βόηθα, Κύριε, τὰ φτωχὰ πού στερήθηκαν
ὅ,τι ὠραῖο στὸν κόσμο ἀπομένει.

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ, ὅτι στὸ ὑπ' ἀριθμ. 462 τεῦχος τοῦ ἰδίου Περιοδικοῦ ἔχει δημοσιευθῆ ἐπιστολὴ τῆς ἰδίας μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Θεὸς σὰς ἀγαπᾷ».

Ἀλήθεια, γιὰ νὰ μὲνη τόσο ἀγνωστο, ὅτι ἡ μεγάλη κοσμικὴ ποιήτρια ἔκλεισε τὴν ἐπίγεια ζωὴ τῆς μὲ τέτοιες ἱερὲς πράξεις, ὅπως καὶ ἀδελφὴ τῆς, ἡ Αὔρα Θεοδωροπούλου;

★

Ὅσο γιὰ τὸν καθηγητὴ καὶ Ἀκαδημαϊκὸ Δημ. Πικιώνη, εἶναι, θέβαια, περισσότερο γνωστὸ, πόσο ἡ Πίστις ἐσφράγισε τὴν ζωὴ του. Θὰ ἤθελα ὁμως καὶ γι' αὐτὸν νὰ καταθέσω ἕνα εὐλαβικὸ ἀφιέρωμα, νὰ τοῦ ἀνταποδώσω τώρα κάτι πού μοῦ εἶχε στείλει σ' ἕνα εὐχετήριο μὲ δική του μακέτα τὴν πρωτοχρονιά τοῦ 1963. Μοῦ ἔγραφε τότε: «Ἐρρωμένον σε διατηροῖ ὁ Κύριος, ἀναθάσεις ἱεράς ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενον, ἐκ δυνάμεώς τε εἰς δύναμιν πορευόμενον, καὶ ὄλω πήχει, ὡς λέγεται, βασιλικῶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενον, ἕως ἂν, κατὰ τὸν Ἰσαάκ προβαίνων, «μέγας γένη σφόδρα» καὶ καταλάβῃς τῶν ἐφετῶν τὸ ἀκρότατον»: Αὐτὴν τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγίου Νικοδήμου εὐχὴν τοῦ Εὐρίπου Ἱεροθέου ἐνόμισα δίκαιον ν' ἀπευθύνω πρὸς Ὑμᾶς, ὡς κατὰ πάντα ἄξιόν τῆς.

δ

ὑπὲρ Ὑμῶν εὐχέτης

Δημ. Πικιώνης

Καὶ σὲ ἄλλην εὐκαιρία πάλι ἀπὸ ἕναν μεγάλον ἅγιο ἐπῆρε ὑλικὸ γιὰ νὰ μοῦ γράψῃ ὁ ἀξιομακάριστος:

'Επιστολή αγ. Βασιλείου

«Οἶδα, ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἐπιστέλλεις ἡμῖν, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὑπάρχει ἡ μνήμη ἡμῶν. Καὶ τοῦτο τεκμαίρεται, οὐχ ὅτι αὐτὸς ἀξιόσ εἰμι μνήμης τινὸς δεξιᾶς, ἀλλ' ὅτι ἡ σὴ ψυχὴ πλουτεῖ ἐν τῇ τῆς ἀγάπης παρουσίᾳ».

Ποιὸς θὰ τὸ φανταζόταν, ὅτι στὶς τόσο πεζὲς ἡμέρες μας ὑπάρχουν τέτοια πνευματικὰ θησαυρίσματα — ἀνθρωποὶ τῆς Τέχνης ποὺ μιλοῦν μὲ τὴν γλῶσσα τῶν Πατέρων!

Μὲ ἀγάπην

Ἄρχιμ. ΗΛ. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

★

ΕΠΙ ΤΗ ΕΝΑΡΞΕΙ

Ἀγαπητὲ κ. Διευθυντὰ

Ἐπικειμένης τῆς ἐνάρξεως τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους καὶ τῆς λειτουργίας τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων θεωρῶ σκόπιμον, ὅπως ὑπενθυμίσω, ὅτι ἐπιβάλλεται ὅπως ληφθοῦν ἅπαντα τὰ κατάλληλα καὶ ἐνδεικνυμένα μέτρα διὰ τὴν ἀρτιωτέραν καὶ ἀποδοτικωτέραν λειτουργίαν τῶν Κ. Σ.

Τοῦτο ἄλλωστε διεκήρυξαν ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Κοσ. Ἱερώνυμος καὶ οἱ ἄλλοι ὁμιληταὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Κ. Σ. εἰς τὸ Παναθηναϊκὸν Στάδιον.

Ἡ ἑορτὴ ἐνεφάνισε λίαν αἰσθητικῶς πόσον καὶ ποῖον δυναμικὸν διαθέτει ἡ Ὁρθόδοξος Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία.

Ὁφείλομεν λοιπὸν ὅλοι, κ λ η ρ ι κ ο ἰ κ α ἰ λ α ἰ κ ο ἰ, νὰ βοηθήσωμεν θετικῶς εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ἐνίσχυσιν τῆς προσπαθείας τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων.

Μὲ ἀγάπην

ΒΑΣ. Θ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝ ΦΥΛΑΚΗ ΗΜΗΝ...

Ἀξιότιμε κύριε Διευθυντὰ,

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἄρθρου τοῦ κ. Τ. Μπόλλα: «Ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τοῦ Κύκλου Φυλακῶν τῆς Χ.Ε.Ε.» (Ἀκτίνες, Ἰούnius 1968), ἤθελα νὰ σᾶς πληροφορήσω, ὅτι ἀπὸ τὸν Μάρτιον τ. ἔ. λειτουργεῖ καὶ εἰς Νίκαιαν Πειραιῶς, φροντίδι τῆς Ἱ. Μητροπόλεως, εἰς ἀκόμῃ κύκλος φυλακῶν, τὰ περισσότερα μέλη τοῦ ὁποίου εἶναι μέλη ἢ καὶ φίλοι τῆς Χ.Ε.Ε.

Ὁ Μητροπολίτης Νικαίας κ. Γεώργιος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ξεχάσῃ τοὺς ἀδελφούς μας τοὺς ἐν φυλακαῖς καὶ δι' αὐτὸ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἔδειξε πρὸς αὐτοὺς ὄλην του τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀγάπην του. Ἐκτὸς τῶν τακτικῶν ἐπισκέψεων τοῦ ἰδίου, ἐφρόντισε ὥστε ἐκάστην Κυριακὴν νὰ τελεῖται ἡ θεία λειτουργία μετὰ συντόμου κηρύγματος. Ἐπίσης μέλη τοῦ Κύκλου ἐκάστην Τετάρτην μεταβαίνουν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ κάμνουν πρὸς τοὺς κρατούμενους καταλλήλους ὁμιλίας καὶ φροντίζουν διὰ τὴν ἐπίλυσιν διαφόρων προβλημάτων των καὶ τὴν παροχὴν πάσης δυνατῆς ὑλικῆς, περισσότερον ὁμως ἠθικῆς, συμπαροσάσεως πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὰ μέλη τῶν οικογενειῶν των ἀπὸ τὰς κυρίας τῆς Προνοίας, ἢ τὴν πληρωμὴν μέρους ἢ ὅλων τῶν δικαστικῶν ἐξόδων τῶν ἀποφυλακιστέων, ἀπὸ εἰδικὸν ταμεῖον τὸ ὁποῖον ἐνισχύεται παντοιοτρόπως παρὰ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικαίας.

Εἰς ὅλα τὰ ἀνωτέρω θὰ ἦτο παράλειψις νὰ μὴ σᾶς σημιάσω δι' ἕνα θαυμάσιον ἄνθρωπον, τὸν κ. Παναγιώτην Μαλοῦχον, ὁ ὁποῖος κατὰ θεϊαν οἰκονομίαν ἔτυχε νὰ εἶναι διευθυντὴς τῶν φυλακῶν Κορυδαλλοῦ, ποῦ—παρ' ὅτι ἀκόμῃ δὲν ἔχουν ὀλοκληρωθῆ κτιριακῶς—δύναται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς αἱ καλύτερα φυλακαὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Βαλκανίων. Ἡ ὑπηρεσία ἔβηκε πράγματι—εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κ. Μαλούχου—τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον διὰ τὴν κατάλληλον θέσιν. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι θαυμαστά, διότι δύσκολα θὰ θελήσῃ νὰ ἁμαρτήσῃ καὶ πάλιν ἕνας ποῦ πέρασε ἀπ' αὐτὸ τὸ θαυμάσιον σχολεῖον.

Μετὰ τιμῆς

ΠΑΝΑΓ. Σ. ΠΑΠΑΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Δικηγόρος

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «ΑΚΤΙΝΕΣ». Ἐκδοσις Χριστιανικῆς Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Ἀκαδημίας 45, Ἀθῆναι 135 (Τηλ. 624-233). —Θεσσαλονίκης: Ἀγίας Σοφίας 39. —Υπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατροίδης, κατοικία Μισαρηλιώτου 13 Ἀθῆναι (402). Ἐτησία συνδρομὴ δεχ. 70, ἐξωτ. \$ 5. Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.